

Ο Κόσμος της Εργασίας

Ετήσιο Περιοδικό για την Κοινωνία, τον Πολιτισμό
και την Ιστορία της Εργασίας

ο κόσμος της εργασίας

Ο κόσμος της Εργασίας : <http://kosmos-ergasias.unit.uoi.gr/>
Εκδότης : Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Υπεύθυνη Έκδοσης και Έγλης: Κωνσταντίνα Μπάδα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Συντακτική Επιτροπή:

Κωνσταντίνα Μπάδα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Ιορδάνης Ψημμένος, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής
Βασίλης Δαλκαβούκης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας
Ανδρομάχη Οικονόμου, Κέντρο Έρευνας Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών
Μάνος Σπυριδάκης, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τακτικοί Συνεργάτες:

Italo Pardo, University of Kent
Giuliana B. Prato, University of Kent
Corine Védrine, École Nationale Supérieure d'Architecture de Lyon
Michel Rautenberg, Université Jean Monnet St Etienne
Χριστίνα Καρακιουλάφη, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Ανθοπούλου Θεοδοσία, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Μαρία Παπαθανασίου, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Νίκος Καμπέρης, Ακαδημία Αθηνών
Γιάννης Ζαϊμάκης, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Μιχάλης Πέτρου, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Απόστολος Δεδουσόπουλος, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Βασίλειος Νιτσιάκος, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Γεώργιος Τσιώλης, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Χριστόφορος Σκαμνάκης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Σελιδοποίηση: Γούσης Αθανάσιος-OPSIS

Σχεδιασμός Ιστοσελίδας: Λάμπρος Μπέλλος, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
Φιλοξενία Ιστοσελίδας: Κέντρο Διαχείρισης Δικτύων Παν/μίου Ιωαννίνων

Επικοινωνία: Περιοδικό, «Ο Κόσμος της Εργασίας», Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, 45100, Ιωάννινα (υπόψη Κωνσταντίνας Μπάδα).
E-mail: konbada@gmail.com, kbada@uoi.gr, maspyridakis@gmail.com

Ο kosmos tis Ergasias: <http://kosmos-ergasias.unit.uoi.gr/>

Publisher : University of Ioannina

ISSN:2241- 7869

Editor: Konstantina Bada , Department of History and Archaeology, University of Ioannina

E-mail: konbada@gmail.com, kbada@uoi.gr, maspyridakis@gmail.com

Copyright © 2022 «Ο Κόσμος της Εργασίας».

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας έκδοσης, εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση των μελετών για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τους συγγραφείς. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα των κειμένων εκφράζουν τους συγγραφείς και μόνο. Για κάθε σχετικό ζήτημα η επικοινωνία διενεργείται μέσω του εξής λογαριασμού: konbada@gmail.com

Copyright © 2022, O Kosmos tis Ergasias. All rights reserved.

Apart from fair dealing for the purpose of research or private study, or criticism or review, this publication may only be reproduced, stored or transmitted, in any form and by any means, with the prior permission in writing of, O Kosmos tis Ergasias, or in case of reprographic reproduction, in accordance with the terms of licenses issued by the relevant Reproduction Rights Organization (e.g., Copyright Clearance Centre for the US). Enquiries concerning reproduction outside those terms should be sent to the editorial address: konbada@gmail.com

Το περιοδικό, «Ο Κόσμος της Εργασίας» - Ετήσιο on line Περιοδικό για την Κοινωνία, τον Πολιτισμό και την Ιστορία της Εργασίας, αποτελεί μια προσπάθεια εθνογραφικής προσέγγισης της εργασίας η οποία ως έννοια και ως πράξη, έχει ένα διευρυμένο, έμψυχο και σύνθετο περιεχόμενο, εμπλουτισμένο με κοινωνική δράση και με πολιτισμικές παραμέτρους. Το περιοδικό είναι ανοιχτό στην εθνολογική, ανθρωπολογική, ιστορική και κοινωνιολογική έρευνα προωθώντας και στηρίζοντας τη διεπιστημονική προσέγγιση. Είναι διαθέσιμο για τη δημοσίευση στην ελληνική ή αγγλική γλώσσα, σχετικών πρωτότυπων άρθρων και μελετών στα παραπάνω πεδία, μετά από έγκριση από τη Συντακτική Επιτροπή και τους εξωτερικούς κριτές. Υπό την έννοια αυτή φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα επιστημονικό βήμα διαλόγου και προβληματισμού καθώς και τόπο ενημέρωσης για την έρευνα και τη διδασκαλία του αντικειμένου της εργασίας.

Το Περιοδικό είναι ανοιχτό στη δημοσίευση άρθρων, βιβλιοκριτικών, μεταφράσεων, ανακοινώσεων, συνεδρίων και άλλων εκδηλώσεων. Εκδίδεται μια φορά το χρόνο σε ηλεκτρονική μορφή ελεύθερης πρόσβασης .

The on line Journal "O Kosmos tis Ergasias", attempts to approach work in ethnographic terms taking into account that as a notion and as a practice, it has an expanded, social and complex content enriched with social action and cultural parameters. The Journal is open to ethnological, anthropological, historical and sociological research by promoting and supporting interdisciplinary approaches. It is available for the publication in greek or english language, of original articles and of relevant area studies in the above fields on the approval by the Editorial Board and external reviewers. In this sense it aspires to be a scientific forum for debate and questioning as well as a locus of information about the research and teaching of the area of labour studies.

The journal is open to publishing articles, book reviews, translations, communications, conferences and other events. It is published once a year in a free access electronic form.

Taxis, «Κλεάνθης», Βοτανικός

Ο Κλεάνθης του mural είναι ένας νέος άντρας που δουλεύει από τις έξι το πρωί και για δώδεκα ώρες την ημέρα στην οικογενειακή επιχείρησή του, ένα μηχανουργείο, στον Βοτανικό. Ο Taxis τον ζωγράφισε στον τοίχο του μηχανουργείου του (από Μ. Hulot, 20 Murals που αξίζει να αναζητήσεις στην Αθήνα, LIFO, 24/5/2022)

Editorial	8
Ανθεκτικότητα, μετανάστευση και κοινωνική στρωμάτωση: Η περίπτωση της οικιακής εργασίας των μεταναστριών Παρασκευή-Βίβιαν Γαλατά, Ελένη Πούλου	11
Γιατί οι άνεργοι δεν «βάζουν κήπο»; Αφηγήσεις ανέργων για την άτυπη αυτοπαραγωγή των κήπων την περίοδο της κρίσης Βασίλης Δαλκαβούκης	30
Επαγγελματικά σωματεία και προστάτες Άγιοι. Ρόλος και σημασία της «εορτής της εικόνας». Η περίπτωση της Αργολίδας Γεώργιος Η. Κόνδης	52
Κεντήστρες από τη Βουλγαρία στις λαϊκές αγορές της Αθήνας: Εμπορική δραστηριότητα και κοινωνική αναπαραγωγή στον σύγχρονο αστικό χώρο Γιώργος Κούζας	76
Αλλοδαποί εργαζόμενοι και συνδικάτα: Ένα θεωρητικό σχόλιο και μια εμπειρική προσέγγιση Θεόδωρος Α. Κουτρούκης, Ελένη Τριανταφυλλίδου	107
Managing Against the Odds: Economic Crisis, Bad Governance and Grassroots Entrepreneurialism in Naples Italo Pardo	125
From Nationalization to Neoliberalism: Territorial Development and City Marketing in Brindisi Giuliana B. Prato	139
Βιβλιοκρισίες - Βιβλιοπαρουσιάσεις Ζ. Συνοδινός, Σύλλογος Υπαλλήλων Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΣΥΕΤΕ) 1917-2017. Ιστορικό χρονολόγιο. Ο τραπεζικός συνδικαλισμός μέσα από την πορεία του κορυφαίου σωματείου του, Αθήνα 2020 Μ.Σπυριδάκης	153
Οδηγίες προς τους Συγγραφείς	154

Editorial

Στον παρόν τεύχος προσεγγίζονται τρεις διαστάσεις που αφορούν σε πυρηνικά ζητήματα της εργασίας και της εργασιακής διαδικασίας, η δραστηριότητα του ενεργού υποκειμένου, η δυναμική των πρακτικών του και η διαδικασία της κοινωνικής του αναπαραγωγής. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η δραστηριότητα ως εννοιολογικό εργαλείο κατανόησης της σχέσης ατόμου–κοινωνίας συγκροτείται από τρία βασικά γνωρίσματα, όπως το είχε θέσει ο Σωτήρης

Δημητρίου, δηλαδή, την κοινωνική αναγνώριση, την παραγωγικότητα και την εξάρτηση από την ομάδα. Πώς εκφράζονται όλα αυτά; Οι δρώντες εντάσσονται στις δομές της κοινωνίας η οποία προγραμματίζει τις συμπεριφορές και προδιαγράφει τις ιδέες τους μέσα από το σύστημα της κοινωνικής αναπαραγωγής: κοινωνικοποίηση, κοινωνική παράδοση, συμβολικά συστήματα, απαγορεύσεις, αξίες, υλική αποτύπωση ιστορίας σε κατασκευές, μνημεία και στα σημαίνοντα του χώρου. Από την άλλη, οι δρώντες προσδιορίζουν την κοινωνία και εκφέρουν τις λειτουργίες της. Οι δρώντες υλοποιούν τις γενικές κατευθύνσεις της κοινωνίας, δηλαδή κινητοποιούν την ιστορική της παρακαταθήκη για να ελέγξει την πολυμορφία του περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια συντηρεί τον εαυτό του χρησιμοποιώντας ως κανάλια δράσης τις κοινωνικές δομές όπου συμμετέχει αναπαράγοντας τις γνώσεις και δοξασίες της κοινωνικής παράδοσης. Την ίδια στιγμή η δράση μας αξιολογείται από τους άλλους. Είναι μια άλλη μορφή παραγωγικότητας με κοινωνική αναγνώριση και υπάρχει πάντοτε σε συνάρτηση με άλλους. Είναι υπό αυτό το πρίσμα που οι συμβολές αυτού του τεύχους τελούν.

Το κείμενο του Βασίλη Δαλκαβούκη με τίτλο,

Γιατί οι άνεργοι δεν «βάζουν κήπο»; Αφηγήσεις ανέργων για την άτυπη αυτοπαραγωγή των κήπων την περίοδο της κρίσης, πραγματεύεται το ζήτημα της άτυπης καλλιέργειας για αυτοκατανάλωση ή της περιορισμένης πρόσβασης στην αγορά, ένα φαινόμενο που παρουσιάζεται σε υποτιθέμενη έξαρση στη διάρκεια της τελευταίας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Δεν είναι καινούργιο ούτε παρουσιάζει ενιαίο χαρακτήρα. Έχει ήδη επισημανθεί από τον Keith Hart ως ένα από τα βασικά λειτουργικά τμήματα της άτυπης οικονομίας στις μεγάλες μητροπόλεις της Αφρικής, όπως έδειξε με την εκτεταμένη του εθνογραφία στην περίπτωση της Γκάνα. Ωστόσο, η καλλιέργεια για αυτοκατανάλωση—ή αυτοπαραγωγή—είναι μάλλον ένα πολύ παλαιότερο φαινόμενο, τουλάχιστον στη νεωτερική του εκδοχή, η έκταση, η ένταση και οι εκδοχές του οποίου ποικίλουν και δεν αφορούν μόνο τον λεγόμενο «τρίτο κόσμο».

Το κείμενο της Παρασκευής-Βίβιαν Γαλατά και της Ελένης Πούλου με τίτλο, **Ανθεκτικότητα, μετανάστευση και κοινωνική στρωμάτωση: Η περίπτωση της οικιακής εργασίας των μεταναστριών**, εστιάζει στην ανθεκτικότητα των μεταναστριών στο επάγγελμα της οικιακής εργασίας κατά την περίοδο της κρίσης, εξετάζοντας τη διαδικασία της αλλαγής και τις τακτικές που αναπτύσσει το άτομο μέσα από τη συλλογικότητα για να αντεπεξέλθει στην κρίση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο το άτομο εργάζεται και ζει και στο πώς αυτό επηρεάζει τη διαδικασία προσαρμογής. Ενδιαφέρονται επίσης για το πώς η θέση στην ιεραρχία μέσα στην κοινωνία και το επάγγελμα διαμορφώνει διαφορετικούς τύπους ανθρώπων και τρόπους προσαρμογής σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, το πώς επηρεάζεται η στάση του ατόμου από την ομάδα ή την κοινωνική σύγκρουση και το πώς διαφοροποιούνται οι ρόλοι στην οικογένεια

και οι επιπτώσεις στην κρίση.

Το κείμενο της Giuliana B. Prato, **From Nationalization to Neoliberalism: Territorial Development and City Marketing in Brindisi**, αφορά στη σχέση μεταξύ των οικονομικών πολιτικών και πολιτικών ιδεολογιών. Αντλώντας δεδομένα από ανθρωπολογική έρευνα πεδίου στο Μπρίντιζι, εξετάζει την επιρροή των κατεστημένων πολιτικών συμφερόντων στις μετα-ενωσικές εθνικές πολιτικές για την ανάπτυξη του Νότου και τις συμφωνίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο για τον υποτιθέμενο εθνικό έλεγχο της οικονομίας. Εξετάζει τις επιπτώσεις της τροποποιημένης συμφωνίας του Bretton Woods, σύμφωνα με την οποία οι πολιτικές απορρύθμισης θα έπρεπε να έχουν διευκολύνει επενδύσεις κεφαλαίων σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Έχοντας προβληματοποιήσει το περιφερειακό χάσμα της Ιταλίας και τη τοπική συνάφεια της κλασικής ανθρωπολογικής διάκρισης μεταξύ του τόπου της και της αρχής της αγοράς, επισημαίνει τη σημασία μιας εθνογραφικά θεμελιωμένης ανάλυσης του συμπλέγματος μεταξύ της αυτενέργειας και του συστήματος, των πολιτικών παγκόσμιας αναδιάρθρωσης που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων σε εθνικό επίπεδο και τις επιπτώσεις τους σε τοπικό επίπεδο. Η διαχρονική θεώρηση της κατάστασης δείχνει πώς οι νέες μεταφορντιστικές και μεταβιομηχανικές ρυθμίσεις είχαν ως αποτέλεσμα την περιβαλλοντική υποβάθμιση, τον ανταγωνισμό μεταξύ των νότιων πόλεων και περαιτέρω οικονομική καθοδική πορεία.

Στο κείμενό του με τίτλο, **Managing Against the Odds: Economic Crisis, Bad Governance and Grassroots Entrepreneurialism in Naples**, ο Italo Pardo, υποστηρίζει την άποψη ότι ο κλασικός φιλελευθερισμός πρεσβεύει τον επιχειρηματικό ρόλο του ατόμου στην πολιτική, πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη της ευρύτερης κοινωνίας, υποστηρίζοντας την ελάχιστη κρατική

παρέμβαση για να δώσει στους ανθρώπους την ευκαιρία να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους και να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση, ωφελώντας έτσι την κοινωνία. Υποστηρίζει ότι, για να προσεγγιστεί αυτή η διάσταση, χρειάζεται μια περίπλοκη ανάλυση των περίπλοκων τρόπων με τους οποίους η αυτενέργεια είναι ικανή να επηρεάσει το σύστημα. Η εθνογραφία του στη Νάπολη που διενεργήθηκε με την κλασική ανθρωπολογική μέθοδο, τόνισε τη σημασία της ισχυρής συνεχούς αλληλεπίδρασης μεταξύ του υλικού και του μη υλικού στη ζωή των ανθρώπων. Ο Pardo υπογραμμίζει σημαντικούς τρόπους με τους οποίους η πολιτική εργαλειοκότητα ματαιώνει την επιχειρηματικότητα, ενθαρρύνει τον αποκλεισμό, τροφοδοτεί το έντονο αίσθημα αδικίας και ορίζει τη σχέση μεταξύ πολιτικής ευθύνης και της ιδιότητας του πολίτη. Η εθνογραφία του στη Νάπολη υποδηλώνει έντονα ότι η εξουσία που στερείται δικαιοδοσίας, επειδή δεν της αναγνωρίζεται νομιμοποίηση από τη βάση, υπονομεύει την εμπιστοσύνη και θέτει σε σοβαρό κίνδυνο τη σχέση μεταξύ της ιδιότητας του πολίτη και της διακυβέρνησης και συνεπώς της δημοκρατίας.

Το κείμενο του Γεωργίου Η. Κόνδη, **Επαγγελματικά σωματεία και προστάτες Άγιοι. Ρόλος και σημασία της «εορτής της εικόνας». Η περίπτωση της Αργολίδας**, επιχειρεί να οριοθετήσει το θέμα της «εορτής της εικόνας» ως μηχανισμό επαγγελματικής ταυτοποίησης και συνοχής, καθώς και σημαντικού μηχανισμού κοινωνικής συνοχής, δίνοντας έμφαση στο παράδειγμα της Αργολίδας και ιδιαίτερα της πόλης του Άργους, η οποία παρουσιάζει μεγαλύτερο οικονομικό και σωματειακό ενδιαφέρον. Οι προστάτες άγιοι/αγίες των αργολικών σωματείων δεν αποτελούν ιδιαιτερότητα στην ελληνική πραγματικότητα. Σε όλες τις περιφερειακές πόλεις, αλλά και στα μεγάλα αστικά κέντρα της

χώρας, οι συντεχνίες και τα σωματεία είχαν ορίσει στο καταστατικό τους τον προστάτη άγιο / την προστάτρια αγία τους με βάση χαρακτηριστικά που θα αναφερθούν στη συνέχεια. Επομένως, η παράδοση της αφιερωματικής υιοθέτησης μιας εικόνας αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τη συντεχνιακή, σωματειακή και συνδικαλιστική οργάνωση. Επίσης, προσεγγίζει το θέμα έχοντας υπόψη την ιστορική συνέχεια μιας τέτοιας «ιεράς προστασίας», σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από το δυτικό μεσαίωνα και τη βυζαντινή περίοδο μέχρι τις πρόσφατες δεκαετίες.

Το κείμενο του Θεόδωρου Α.Κουτρούκη και της Ελένης Τριανταφυλλίδου με τίτλο, **Αλλοδαποί Εργαζόμενοι και Συνδικάτα; Ένα θεωρητικό σχόλιο και μια εμπειρική προσέγγιση**, αφορά στη σχέση των συνδικάτων με τους αλλοδαπούς εργαζόμενους. Ειδικότερα, διερευνώνται η προοπτική συνδικαλιστικής ένταξης των αλλοδαπών και η δραστηριοποίηση των συνδικάτων στο εγχείρημα υπεράσπισης των δικαιωμάτων τους. Ας σημειωθεί ότι στην εργασία χρησιμοποιούνται εναλλακτικά οι -εννοιολογικά διαφορετικοί- όροι αλλοδαποί ή πρόσφυγες ή μετανάστες εργαζόμενοι, καθώς στην αγορά εργασίας δεν έχει μεγάλη σημασία το νομικό καθεστώς των εργαζομένων αυτών, αλλά το γεγονός ότι προέρχονται από διαφορετική χώρα. Αυτό θέτει πολλά εμπόδια στην εργασιακή τους ένταξη με τους ίδιους όρους απασχόλησης, που απολαμβάνει το ημεδαπό εργατικό δυναμικό.

Το κείμενο του Γιώργου Κούζα με τίτλο, **Κεντήστρες από τη Βουλγαρία στις λαϊκές αγορές της Αθήνας: Εμπορική δραστηριότητα και κοινωνική αναπαραγωγή στον σύγχρονο αστικό χώρο**, εστιάζει σε μια μορφή εργασίας, που ενώ αποτελεί ουσιαστικό μέσον επιβίωσης για αρκετούς ανθρώπους τόσο στον αστικό όσο και τον αγροτικό χώρο, εντούτοις δεν έχει εκτιμηθεί και δεν έχει αναλυθεί επαρκώς. Πρόκειται για το

υπαίθριο εμπόριο μεταναστών και μεταναστριών – μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων – σε αγορές (λαϊκές αγορές, παζάρια, πανηγύρια). Αν και στην ελληνική βιβλιογραφία έχουμε συστηματικές μελέτες τόσο για την εργασία των μεταναστών στην Ελλάδα όσο και για τις εμπορικές δραστηριότητές τους στο κέντρο της Αθήνας, εντούτοις δεν έχουμε συστηματικές έρευνες και μελέτες για το πλανόδιο και υπαίθριο εμπόριο που ασκείται από μετανάστες σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Το άρθρο φιλοδοξεί να συμβάλει στην ανάδειξη της κεντητικής ως εργασίας, στην οποία αρκετά άτομα στηρίζουν την καθημερινή τους επιβίωση.

Τέλος ο Μάνος Σπυριδάκης στη βιβλιοπαρουσίαση με τίτλο, **Σύλλογος Υπαλλήλων Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΣΥΕΤΕ) 1917-2017. Ιστορικό χρονολόγιο. Ο τραπεζικός συνδικαλισμός μέσα από την πορεία του κορυφαίου σωματείου του**, εστιάζει στο ιστορικό χρονολόγιο του Συλλόγου Υπαλλήλων Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΣΥΕΤΕ), που εκδίδει ο Ζήσιμος Συνοδινός το 2020 και το οποίο επικεντρώνει στον τραπεζικό συνδικαλισμό μέσα από την πορεία του κύριου και κορυφαίου σωματείου του. Πρόκειται για μια σημαντική συμβολή στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, καθώς τον υπενθυμίζει με τρόπο απλό, αλλά ουσιαστικό, ότι τα εργασιακά δικαιώματα κατακτώνται μονάχα με διαρκή αγώνα επί τη βάση της οργανωμένης πάλης. Επιπλέον, υπενθυμίζει ότι όπου υφίσταται δυνατή και συμπαγής έκφραση της κοινωνίας των πολιτών, η κεντρική εξουσία περιορίζει την αυθαιρεσία της και αναγκάζεται να παραχωρήσει έδαφος συνεννόησης και ισόνομης διαπραγμάτευσης.

Επαγγελματικά σωματεία και προστάτες Άγιοι. Ρόλος και σημασία της «εορτής της εικόνας». Η περίπτωση της Αργολίδας

Γεώργιος Η. Κόνδης

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

georgekondis@gmail.com

1. Ένα ερευνητικό ερώτημα

Το ζήτημα της σωματειακής οργάνωσης των επαγγελματιών και των εργαζομένων αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα της έρευνας και της θεματολογίας στο πεδίο της εργασίας, με πολλές και ενδιαφέρουσες προεκτάσεις. Ανάμεσα σε αυτές, «η εορτή της εικόνας» των επαγγελματικών ενώσεων και εργατικών σωματείων είναι θέμα σχεδόν άγνωστο για την ελληνική εργασιακή πραγματικότητα καθώς, εκτός από δημοσιογραφικού τύπου κείμενα, δεν υπάρχουν έρευνες ή μελέτες που να εξετάζουν το θέμα από την πλευρά της σύγχρονης κοινωνικής ιστορίας της εργασίας. Τόσο στη διεθνή βιβλιογραφία, όσο και στην ισχυρή ελληνική, αρκετές ενδιαφέρουσες μελέτες προσεγγίζουν το θέμα από το Μεσαίωνα μέχρι περίπου το μεσοπόλεμο. Η ευρωπαϊκή μεταπολεμική περίοδος δεν φαίνεται να απασχολεί τους ερευνητές, ενώ στην ελληνική ιστοριογραφία οι βενετικές κτήσεις και γενικότερα η περίοδος της ενετοκρατίας αποτελούν τον κύριο χώρο στον οποίο εστιάζουν οι έρευνες. Εξάιρεση αποτελεί η μελέτη του Ν. Ποταμιάνου για τους «Νοικοκοιραίους» όπου γίνεται εκτεταμένη αναφορά στην εορτή της εικόνας των συντεχνιών και των επαγγελματικών/εργατικών σωματείων.

Στην παρούσα έρευνα θα προσπαθήσουμε να οριοθετήσουμε το θέμα της «εορτής της εικόνας» ως μηχανισμό επαγγελματικής ταυτοποίησης και συνοχής, καθώς και σημαντικού μηχανισμού κοινωνικής συνοχής, δίνοντας έμφαση στο παράδειγμα της Αργολίδας και ιδιαίτερα της πόλης του Άργους, η οποία παρουσιάζει μεγαλύτερο οικονομικό και σωματειακό ενδιαφέρον. Βεβαίως, οι προστάτες άγιοι/αγίες των αργολικών σωματείων δεν αποτελούν ιδιαιτερότητα στην ελληνική πραγματικότητα. Σε όλες τις περιφερειακές πόλεις, αλλά και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, οι συντεχνίες και τα σωματεία είχαν ορίσει στο καταστατικό τους τον προστάτη άγιο / την προστάτρια αγία τους με βάση χαρακτηριστικά που θα αναφερθούν στη συνέχεια. Επομένως, η παράδοση της αφιερωματικής υιοθέτησης μιας εικόνας αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφοριών για τη συντεχνιακή, σωματειακή και συνδικαλιστική οργάνωση. Επίσης, θα προσεγγίσουμε το θέμα έχοντας υπόψη την ιστορική συνέχεια μιας τέτοιας «ιεράς προστασίας», σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από το δυτικό μεσαίωνα και τη βυζαντινή περίοδο μέχρι τις πρόσφατες δεκαετίες. Η ιστορική διαδρομή που ακολούθησε η οργάνωση των επαγγελματιών από την συντεχνιακή στη σύγχρονη συνδικαλιστική δομή, δεν αποτελεί αντικείμενο αναλυτικής εξέτασης της προτεινόμενης οπτικής, αλλά το πλαίσιο αναφοράς, προκειμένου να αναδειχθεί η ιδιαίτερη σημασία της «εορτής της εικόνας», ως συγκεκριμένης κοινωνικής πρακτικής, όπως ήδη αναφέραμε.

Θα εξετάσουμε επομένως στο πλαίσιο των μορφών της εργασιακής οργάνωσης, το ρόλο και τη σημασία της «εορτής της εικόνας», τις διαδικασίες που ακολουθούνται, τους συμβολισμούς και την

κοινωνική τους βαρύτητα, τη σύνδεση των εργατικών/επαγγελματικών οργανώσεων με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Θα ήταν ίσως ευκολότερο να επικεντρωθούμε στην περίοδο του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, καθώς το σύνολο σχεδόν των πηγών αναφέρονται στις περιόδους αυτές. Όμως, ο γενικός τίτλος για τον «εορτασμό της εικόνας» και η μη ύπαρξη συγκεκριμένης χρονικής οριοθέτησης οφείλεται στη διάθεσή μας να εμπλουτίσουμε με νέες πληροφορίες το θέμα, και κυρίως στο γεγονός ότι ακόμη και σήμερα μεγάλες επαγγελματικές ενώσεις σε ολόκληρη την Ελλάδα, αλλά και στην υπόλοιπη Ευρώπη, εξακολουθούν να εορτάζουν τον προστάτη άγιο / την προστάτρια αγία, επιβεβαιώνοντας, παρά τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, μέσω της θρησκευτικής διάστασης του εορτασμού την κοινωνική τους παρουσία και τη σημασία της για την κοινότητα.

2. Η διαχρονικότητα της «ιεράς προστασίας»

Ο Δυτικός Μεσαίωνας παρέχει πλήθος παραδειγμάτων για την επαγγελματική οργάνωση των συντεχνιών, το ρόλο τους στην κοινωνική οργάνωση και τη σημασία τους στην οικονομική και πολιτική ζωή. Η οργανωτική δομή τους είναι συνυφασμένη αφενός με την επαγγελματική δραστηριότητά τους και αφετέρου με την κοινωνική θέση τους στα διαμορφούμενα αστικά κέντρα. Σταδιακά θα αποκτήσουν σημαντική κοινωνική και οικονομική δύναμη η οποία, ιδιαίτερα από τον 14ο και 15ο αιώνα, θα μετατραπεί σε πολιτική, καθώς από αυτές θα ξεπηδήσουν τα νέα αστικά στρώματα που θα συγκρουστούν με την παλαιά φεουδαρχική τάξη πραγμάτων. Στη βεμπεριανή θεωρία της πόλης, οι αδελφότητες¹ και οι συντεχνίες θα αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη αυτής της σημαντικής μεταβολής, προοίμιο του σύγχρονου καπιταλισμού.

Ακόμη μεγαλύτερη και σημαντικότερη ήταν η παρουσία των συντεχνιών στον βυζαντινό κόσμο, παρουσία που συνεχίστηκε, εξελίχθηκε στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και επέμεινε στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική διάσταση του ρόλου της μέχρι και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Η διαφορά με τις δυτικές συντεχνίες ήταν κυρίως η ανάπτυξή τους μέσα σε ένα συγκεντρωτικό κράτος το οποίο νομοθετούσε για την οργάνωση και τη λειτουργία τους και στο οποίο, αντίστροφα, μπορούσαν να ασκήσουν την επίδρασή τους. Ήδη από τις αρχές του 10ου αι. (911-912) στο *Επαρχιακόν Βιβλίον* της νομοθεσίας του Λέοντα Σοφού, καθορίζονται τα πλαίσια οργάνωσης και λειτουργίας των βυζαντινών συστημάτων, των συντεχνιών, οι οποίες εποπτεύονται από τον έπαρχο κάθε πόλης. Το πέρας στην οθωμανική κατάκτηση και την ένταξη στο νέο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επιτρέπει την ακόμη μεγαλύτερη αυτονομία των συντεχνιών και την αυξανόμενη οικονομική και κοινωνικοπολιτική δυνατότητα παρέμβασής τους στα κοινά. Από τον 14ο αι. και μετά, όπως σημειώνει η Αγγελική Χατζημιχάλη², οι συντεχνίες στη Θεσσαλονίκη κατέχουν μεγάλη δύναμη και ικανότητα οικονομικής και πολιτικής παρέμβασης, καθώς αποκτούν σημαντική αυτονομία σε σχέση με την κεντρική εξουσία. Όμως, τα ίδια χαρακτηριστικά παρατηρούνται σε ολόκληρο τον βαλκανικό χώρο, καθώς οι συντεχνίες συμμετέχουν στην κοινοτική αυτοδιοίκηση. Θα είναι εκείνες που, κατά τον Ν. Τοντόροφ³, θα παίζουν ηγετικό ρόλο στη διαμόρφωση των κινημάτων εθνικής αυτονομίας και ανεξαρτησίας.

Τόσο στο δυτική όσο και στην ανατολική ευρωπαϊκή ιστορική εξέλιξη, η ιδέα της προστάτριας αγίας / του προστάτη αγίου απέκτησε τη δυναμική μιας παράδοσης συνυφασμένης με το χριστιανικό κόσμο, παρ' ότι ορισμένες αναλύσεις μιλούν για το ίδιο φαινόμενο και στο μουσουλμανικό

κόσμο⁴. Βεβαίως, υπάρχει μια διαφοροποίηση ανάμεσα σε δυο τύπους οργάνωσης που αναζητούν «ιερά προστασία». Οι αδελφότητες έχουν κυρίως ρόλο αλληλοβοήθειας των μελών τους και παροχή βοήθειας προς την κοινότητα, καθώς και την υποχρέωση να συντηρούν την εκκλησία στην οποία αφιερώνουν, ενώ οι συντεχνίες έχουν ρόλο οργάνωσης και προστασίας των μελών τους στη βάση επαγγελματικών χαρακτηριστικών, δηλαδή συντεχνίες ομοτέχνων. Όμως οι συντεχνίες, όπως και οι αδελφότητες, συμμετέχουν στην εκκλησιαστική ζωή της κοινότητάς τους (λειτουργίες, λιτανείες, κτλ.). Οι δυο θεσμοί αλληλοσυμπληρώνονται καθώς η αδελφότητα λειτουργεί ως η θρησκευτική έκφραση της συντεχνίας⁵. Οι διαφορές τους επομένως δεν είναι τόσο σημαντικές και γι' αυτό συχνά ακολουθούν, μέσα στο χρόνο, τις ίδιες διαδικασίες δημόσιας δραστηριότητας έως και την ενσωμάτωση των πρώτων στις δεύτερες.

Στη Δύση οι αδελφότητες και οι συντεχνίες ομοτέχνων ορίζουν μια προστάτρια αγία / έναν προστάτη άγιο ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της επαγγελματικής δραστηριότητας που αντιστοιχούν στο βίο της αγίας ή του αγίου. Υπάρχουν συγκεκριμένοι κατάλογοι με τις αντιστοιχήσεις των επαγγελματικών δραστηριοτήτων και των αγίων προστατών τους⁶. Ήδη από τον 17ο αι., η Αγία Έδρα με παπική βούλα του Ουρβανού VIII (1630) καθορίζει όλες τις λεπτομέρειες σχετικά με την υιοθέτηση από τις αδελφότητες / συντεχνίες προστάτριας αγίας ή προστάτη αγίου. Η τήρηση και ο έλεγχος του αυστηρού αυτού πλαισίου ανατίθεται σε ειδική εκκλησιαστική επιτροπή από τα τέλη του 16ου αι.⁶. Μάλιστα από τον 19ο αι. εμφανίζονται εξειδικευμένα εκκλησιαστικά εικονογραφημένα ευρετήρια, στα οποία καταγράφονται οι αντιστοιχήσεις επαγγελμάτων και προστατών αγίων⁷. Σημειώνουμε παρενθετικά ότι προστάτες άγιους / προστάτριες αγίες είχαν και τα μεγάλα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Για παράδειγμα, το Πανεπιστήμιο του Παρισιού και η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Πάδοβας έχουν προστάτρια την Αγία Αικατερίνη.

Γενικότερα στο χριστιανικό κόσμο, η αντιστοίχιση συντεχνιών και προστατών αγίων απαντά, εκτός από τα ζητήματα πίστης, στις οργανωτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές λειτουργίες των συντεχνιών. Η οργανωτική δομή ομοτέχνων αποκτά, με την ιερή προστασία, μια δυνατή κοινωνική αναφορά που εκφράζεται δημόσια στις θρησκευτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις είτε με αυτόνομη παρουσία (εορτή της συντεχνίας) είτε με συμμετοχή σε τοπικές εκδηλώσεις. Σε κάθε περίπτωση, για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα η οργάνωση ή η συμμετοχή σε λιτανεία με τα λάβαρα της συντεχνίας αποτελούσε την κορυφαία δημόσια εκδήλωση του πολύπλευρου ρόλου και της σημασίας της συντεχνιακής οργάνωσης για το κοινωνικό σύνολο. Μόλις από τη δεκαετία του 1960 και μετά, η δημόσια παρουσία των επαγγελματικών ενώσεων αρχίζει να χάνει τη δυναμική αυτή και να περιορίζεται στην «εορτή της εικόνας» του σωματείου την ημέρα του εορτασμού της αγίας ή του αγίου. Εξαίρεση αποτελούν ακόμη και σήμερα οι επαγγελματικές οργανώσεις με έντονο πολιτισμικό χαρακτήρα, όπως οι οινοπαραγωγοί, οι παραγωγοί τρούφας και οι παραγωγοί συγκεκριμένων τυριών (π.χ. το γαλλικό brie), οι επαγγελματικές ενώσεις των οποίων διατηρούν πιστά τις διαδικασίες δημόσιας παρουσίας (λιτανείες, τυπικό συνέλευσης, γευσιγνωσία, κ.ά.)⁸.

1. Γαλλία-Βουργουνδία: Λιτανεία της Αδελφότητας των οινοπαραγωγών του Chabis, τιμώντας τον προστάτη της Άγιο Βικέντιο (St. Vincent)

3. Το ελληνικό παράδειγμα

Τα στοιχεία που παραθέσαμε παραπάνω, αναδεικνύουν ουσιαστικά μια κοινή οργανωτική παράδοση στο επίπεδο της συντεχνιακής οργάνωσης σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χριστιανικό χώρο, άρα και στον ελληνικό κατά τη βυζαντινή περίοδο, στη συνέχεια στις συντεχνίες των ελληνικών κοινοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας και αργότερα στο πλαίσιο των εργατικών/επαγγελματικών οργανώσεων του νέου ελληνικού κράτους.

Πολλά από τα κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία ήδη αναφέρθηκαν, πιστοποιούνται σε έρευνες και αναλύσεις για τις συντεχνίες του ελλαδικού χώρου κατά τη διάρκεια της ενετοκρατίας. Στα Ιόνια νησιά η οργάνωση και λειτουργία των συντεχνιών και των αδελφοτήτων βασιζόταν μεν στην ίδια θρησκευτική διάσταση (προστάτης άγιος, συμμετοχή στην εκκλησιαστική ζωή, κ.ά.), όμως στην ουσία επρόκειτο για μια ευρύτερη και πολύπλευρη κοινωνική δυναμική⁹. Βεβαίως, τόσο οι συντεχνίες όσο και αδελφότητες ακολουθούν μια κωδικοποιημένη δημόσια παρουσία που εκφράζει τη σημασία και το ρόλο της οργανωτικής δομής τους, όπως το λάβαρό τους, οι λιτανείες τους και οι συμμετοχή στις κοινωνικές εκδηλώσεις¹⁰. Ενδιαφέρουσα είναι και η ώσμωση που παρατηρείται μεταξύ διαφορετικών χριστιανικών κοινοτήτων επιτρέποντας την κοινή συντεχνιακή οργάνωση μεταξύ ορθόδοξων και καθολικών (π.χ. οι αρτοποιοί του Χάνδακα) ή ακόμη ορθόδοξοι, καθολικοί και εβραίοι, όπως στο παράδειγμα των υποδηματοποιών της Κέρκυρας¹¹. Δεν θα αργήσει βεβαίως η πλήρης διαφοροποίηση μεταξύ καθολικών και ορθόδοξων, καθώς στις τελευταίες ο ορθόδοξος πληθυσμός έβρισκε έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας, γεγονός που τις έκανε «να διακρίνονται για την κινητικότητα και την πολυμορφία τους»¹².

Στη Φιλιππούπολη, για παράδειγμα, μια από τις σημαντικότερες συντεχνίες ήταν εκείνη των δουλγκέρηδων (κτίστες), οι οποίοι εργάζονταν σε ολόκληρο το βαλκανικό χώρο και ήταν ξακουστοί για την τέχνη τους. Από τις αναφορές του Μ. Αποστολίδη (1934-35) γνωρίζουμε ότι η συντεχνία είχε καθιερώσει τον απόστολο Θωμά ως προστάτη άγιο της και είχε αναλάβει όλα τα έξοδα του εορτασμού κατά την Κυριακή του Θωμά (λειτουργία, άρτοι, κεράσματα, γεύμα στο σπίτι του πρωτομάστορα για τα μέλη της συντεχνίας). Ανάλογα είναι και τα στοιχεία που παραθέτει ο Ν.Θ. Κόκκας από τη μελέτη των αρχείων της συντεχνίας των δουλγκέρηδων σε μια σειρά από πόλεις της Θράκης, όπως το Διδυμότειχο, όπου μαρτυρείται η συμμετοχή της συντεχνίας στην τοπική αυτοδιοίκηση το 1878, ή ακόμη

το Σουφλί, όπου η συντεχνία αφιερώνει στην εκκλησία του Αγ. Αθανασίου εικόνα που αναπαριστά τους άγιους Ιακώβ, Δαβίδ και Ιωσήφ, με ζωγραφισμένα τα εργαλεία του ξυλουργού, και την επιγραφή: «Αφιερώθη η παρούσα εικόν εξόδων του ευλογημένου Ρουφετίου Τουλκέρηδων έτος 1848»¹³.

Την κάλυψη του κενού που άφηνε η απουσία μιας μορφής δημόσιας παρέμβασης στο επίπεδο της κοινωνικής πρόνοιας, έρχονται να καλύψουν με τη δράση τους οι συντεχνίες των Ιωαννίνων κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αι¹⁴. Η κοινωνική τους λειτουργία καλύπτει σειρά τομέων ανάγκης (υγεία, φτώχεια, επαγγελματικές δυσκολίες, κτλ.), όχι μόνο των μελών αλλά και του συνόλου των αναξιοπαθούντων συμπολιτών. Η κοινωνική αυτή λειτουργία πιστοποιείται κατά τρόπο γενικευμένο σε όλες τις περιπτώσεις της συντεχνιακής οργάνωσης¹⁵.

Παρ' ότι δεν διαθέτουμε πολλές γνωστοποιημένες πηγές πληροφοριών σχετικά με τους εορτασμούς των εικόνων των συντεχνιών και των μετέπειτα σωματείων, είναι βέβαιο πως σε ολόκληρη τη χώρα τα επαγγελματικά και εργατικά σωματεία καθιερώνουν μια ετήσια εορτή της εικόνας τους και συμβολίζουν τη σωματειακή οργάνωση με ένα λάβαρο¹⁶, στο οποίο απεικονίζεται ο προστάτης άγιος / η προστάτρια αγία, και σε αρκετές περιπτώσεις, με την επωνυμία του σωματείου στο κέντρο μιας ελληνικής σημαίας. Ο τύπος αυτός της σημαίας συνυφασμένος κυρίως με τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα, ιδιαίτερα με το Πεζικό, αποτελούσε για κάποιες περιόδους την επίσημη σημαία του ελληνικού κράτους¹⁷. Ας σημειωθεί πως ακόμη και σήμερα στις σημαίες των στρατιωτικών σωμάτων, στο κέντρο του σταυρού, αναπαρίσταται ο προστάτης άγιος, όπως για παράδειγμα στη σημαία της Αεροπορίας ο Αρχάγγελος Μιχαήλ ή σ' εκείνη του Στρατού Ξηράς ο Άγιος Γεώργιος.

Η χρήση της σημαίας με την επωνυμία του σωματείου ή με τον προστάτη άγιο αποτελούσε την ένδειξη της γενικότερης ένταξης του κόσμου της εργασίας στο εθνικό αφήγημα που ολοκληρώνεται το 1947¹⁸ λαμβάνοντας διάφορες μορφές μέχρι και το 1974. Δεν πρόκειται επομένως για έναν απλό συμβολισμό της συντεχνιακής και μετέπειτα συνδικαλιστικής οργάνωσης. Χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Ν. Ποταμιάνου¹⁹ σχετικά με τη συμμετοχή των Σωματείων Ζαχαροπλάστων και Σανδαλοποιών σε εορταστική εκδήλωση στην Αθήνα του μεσοπολέμου, όπου παρατηρούμε τα λάβαρα των σωματείων, μέλη τους με εθνικές παραδοσιακές φορεσιές, μέλη των οικογενειών τους και, ταυτόχρονα, συμπαραταγμένους άνδρες των Σωμάτων Ασφαλείας με τα δικά τους λάβαρα και τις σημαίες.

2. Αναμνηστική φωτογραφία μελών επαγγελματικών σωματείων (ζαχαροπλάστες, ανδαλοποιοί) στην Αθήνα του μεσοπολέμου (©Αρχείο ΕΡΤ, Συλλογή Πέτρου Πουλίδη)

Η σύζευξη του εθνικού και του θρησκευτικού κυριαρχεί στα ιδεολογήματα του νέου ελληνικού κράτους και διαμορφώνει ένα ισχυρό πλαίσιο αναφοράς ακόμη και στην οργάνωση της εργασίας, των επαγγελματικών χώρων και της σωματειακής έκφρασης. Σε όλα τα καταστατικά των επαγγελματικών και εργατικών σωματείων, αλλά και σε πλήθος αποφάσεων, περιλαμβάνονται τα στοιχεία αυτής της σύζευξης.

Ένας από τους σημαντικότερους και μακροβιότερους αγροτικούς συνεταιρισμούς, ο Α.Σ. Ζαγοράς Πηλίου που ιδρύθηκε το 1916, περιλαμβάνει στα βασικά του έγγραφα, εκτός από τους συνεταιριστικούς σκοπούς του συνεργατισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, ολόκληρο το πλέγμα δράσεων και κοινοτικής παρουσίας του σε τεχνικό, εκπαιδευτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Εξίσου σημαντικές με όλες τις άλλες, οι θρησκευτικές υποχρεώσεις εξειδικεύονται στο σεβασμό των θρησκευτικών παραδόσεων²⁰, όπως η συμμετοχή στις εκκλησιαστικές λειτουργίες, στις λιτανείες και ιδιαίτερα σε εκείνη του προστάτη της Αγίου Τρύφωνα, αλλά και στη λιτανεύση του Επιταφίου, κ.ά. Σε όλες αυτές τις εκδηλώσεις το προεδρείο και τα μέλη του συνεταιρισμού συμμετέχουν με τα λάβαρα και τις σημαίες του. Ας σημειωθεί, πως από τα 202 ιδρυτικά μέλη του συνεταιρισμού (8.9.1916) οι δυο πρώτοι είναι ιερείς, εκ των οποίων ο Κων/νος Σαμαράς είναι ο προσωρινός Πρόεδρος του Συνεταιρισμού²¹.

Το 1967 ο Εμπορικός Σύλλογος Τρίπολης ανακοινώνει δημόσια την απόφασή του για συμμετοχή στους εορτασμούς των πολιούχων της πόλεως νεομαρτύρων Δημητρίου και Παύλου, αναλαμβάνοντας ολόκληρη την οργάνωση των εορτασμών²². Έναν αιώνα πριν την απόφαση αυτή, τον Αύγουστο 1858, «... επανηγύρισαν οι εν τη πόλει ταύτη έμποροι μεθ' όλης της εκκλησιαστικής μεγαλοπρεπείας την μνήμην των Τριών Ιεραρχών»²³, θέτοντας έτσι τις βάσεις για τη δημόσια παρουσία τους με κοινή οργανωτική δομή και φωνή. Όπως δε φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα, οι έμποροι της Τρίπολης αφιερώνουν δύο εικόνες στους Τρεις Ιεράρχες. Οι εμπορικοί σύλλογοι με τις διάφορες μορφές που εμφανίζονται διαχρονικά (εμποροβιοτεχνικοί, εμποροβιομηχανικοί, κτλ.), αποτελούν έναν ισχυρό οικονομικό και πολιτικό πόλο για τις περιφέρειες και τα μεγάλα αστικά κέντρα. Από την άποψη αυτή, συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση και την εξέλιξη των κέντρων εξουσίας σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Η Τρίπολη που αποτελεί οικονομικό και διοικητικό κέντρο της Πελοποννήσου, παρέχει σειρά παραδειγμάτων της παράδοσης της αφιερωματικής υιοθέτησης εικόνας από συντεχνίες και εργατικές ενώσεις, τα μέλη των οποίων συμμετέχουν στην ημέρα του εορτασμού της εικόνας, προσκαλώντας σε αυτόν τους συντοπίτες τους. Ακολουθώντας τις καταγραφές του Γ.Ι. Ζαχαρόπουλου²⁴, σημειώνεται ότι από το 1831 μέχρι το 1940 όλες οι καταγεγραμμένες συντεχνίες και οι επαγγελματικές/εργατικές ενώσεις/σωματεία αφιερώνουν σε μια εικόνα, την οποία τοποθετούν συνήθως σε κάποια εκκλησία της πόλης ή εξωκλήσι, ώστε να αποτελεί σημείο εορτασμού για τα μέλη και τους συμπολίτες τους. Ο παρακάτω πίνακας²⁵ θα μας επιτρέψει να έχουμε μια συνολικότερη εικόνα για την αφιερωματική παράδοση της εικόνας των επαγγελματικών και εργατικών οργανώσεων της πόλης, σημειώνοντας πως δεν πρόκειται πάντα για αφιέρωση συνολικά μιας συντεχνίας ή σωματείου, καθώς, σε ορισμένες περιπτώσεις, ομάδες επαγγελματιών αφιερώνουν

μια εικόνα στην οποία καταγράφονται τα ονόματα των δωρητών.

Έτος	Οργάνωση (επαγγελματίες – εργαζόμενοι)	Εικόνα αφιερώματος
1831	Συντεχνία τεκτόνων (ξύλουργών)	Άγιος Χαράλαμπος
1831	Σιδηρουργοί	Αγ. Ιωάννης Χρυσόστομος
1834	Χαλκουργοί	Αγ. Αντώνιος
1834	Πεδιλοποιοί & Τσαρουχάδες	Αγ. Ανδρέας
1838	Τσαρουχάδες	Αγ. Γεώργιος
1841	Ράπτες & Καζατζίδες (μεταξουργοί)	Αγ. Ιωάννης Πρόδρομος
1844	Τσιλιγγίρηδες (σιδηρουργοί – κλειθροποιοί)	Αγ. Ιωάννης Πρόδρομος
1846	Σιδηρουργοί	Παναγία
1846	Χαλκουργοί	Χριστός
1851	Παπουτσήδες	Αγ. Βασίλειος
1858	Εμπορικός Σύλλογος	Τρεις Ιεράρχες
1860	Μεταξουργοί	Παναγία
1861	Οπωροπώλες	Αγ. Ιωάννης Πρόδρομος
1862	Παντοπώλες	Αγ. Νικόλαος
1862	Βυρσοδέψες	Ευαγγελισμός της Θεοτόκου
1863	Αμπατζήδες	Παναγία
1864	Αρτοποιοί	Αγ. Σπυρίδων
1891	Μεταξουργοί	Αγ. Συμεών ο Στυλίτης
1891	Καφεπώλες	Αγ. Αθανάσιος
1896	Φανοποιοί	Παναγία
1898	Κουρείς	Νεομάρτυρας Δημήτριος
1898	Αμαξηλάτες	Πρ. Ηλίας & Αγ. Μόδεστος
1898	Εργάτριες φανελοποιίας Μαντζούνη	Κοίμηση της Θεοτόκου
1903	Βυρσοδέψες	Κατάθεση της Τίμιας Εσθήτος της Θεοτόκου
1904	Εργάτριες φανελοποιίας Τζάθα- Παράσχου	Παναγία
1904	Οπωροπώλες	Αγ. Ελευθέριος

1908	Σανδαλοποιοί	Νεομάρτυρας Δημήτριος
1915 ή 1918	Βυρσοδέψες	Ανάληψη του Χριστού
--	Εργαζόμενοι φανελοποιίας Αφών Χρονόπουλων	Νεομάρτυρας Δημήτριος
--	Κιβωτοποιοί	Σύναξη Δώδεκα Αποστόλων
1859 - 1940	Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Τρίπολης	Εορτασμός Τριών Ιεραρχών
1967- ...	Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Τρίπολης	Εορτασμός Νεομαρτύρων Δημητρίου & Παύλου πολιούχων της Τρίπολης

Στην Αρκαδία, όπως και στις υπόλοιπες περιφέρειες και τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, σε όλες τις θρησκευτικές και εθνικές εορτές, τα επαγγελματικά και εργατικά σωματεία συμμετέχουν στις παρελάσεις, λιτανείες, κλπ., με τις σημαίες και τα λάβαρά τους.

Στους εορτασμούς των 100 χρόνων από την Επανάσταση του 1821, την 25η Μαρτίου 1921, έχουν παραταχθεί στην πλατεία Μητροπόλεως μπροστά από το Μητροπολιτικό ναό όπου θα γίνει δοξολογία παρουσία του βασιλέα Κωνσταντίνου, τα στρατιωτικά αγήματα με τις σημαίες των συνταγμάτων τους και οι εκπρόσωποι των επαγγελματικών και εργατικών σωματείων με τις σημαίες και τα λάβαρά τους²⁶. Κατά δε το τυπικό της άφιξης των Αρχών, μαζί με το δήμαρχο της πόλης, τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και τους ανώτερους υπαλλήλους, προσέρχονται και τα προεδρεία των συντεχνιών και των σωματείων²⁷.

Όπως θα δούμε και στην περίπτωση της Αργολίδας, αρκετές φορές τα επαγγελματικά και εργατικά σωματεία συμμετέχουν οργανωμένα σε διάφορες θρησκευτικές ή πολιτικοκοινωνικές εκδηλώσεις με τα μέλη τους. Στις 4 Αυγούστου 1937 οι εργάτριες των Υφαντουργείων του Άργους με παραδοσιακές στολές υποδέχτηκαν σε παράταξη τον Ιω. Μεταξά, ενώ συμμετείχαν στις εκδηλώσεις (δοξολογία, χοροί) που διοργανώθηκαν στην πόλη. Ο ιδιότυπος «πατριαρχικός καπιταλισμός»²⁸ που κυριαρχεί στην τριακονταετία 1930-1960, καλλιεργεί την ιδέα του ιερού σκοπού της ανάπτυξης της επιχείρησης, όπως αναπτύσσεται μια οικογένεια και δημιουργεί μια ιδεολογική και οικονομικοπολιτική ταυτοπροσωπία: κυβερνήτης – εργοδότης – εργαζόμενος σε μια ίδια οικογένεια. Είναι χαρακτηριστική η παρουσίαση του αρθρογράφου της *Ασπίδος του Άργους* (252/8.8.1937) για τη συμμετοχή των 300 εργατριών των υφαντουργείων στις εκδηλώσεις της 4ης Αυγούστου στο Άργος:

«Η εργάτρια που σήμερα πειθαρχεί στο σύλλογό της, θα πειθαρχήσει αύριο και σ' όλα τα μέτρα του Κράτους για την ομαλή σχέση των εργοδοτών και των εργατών, για όλα τα μέτρα που λαμβάνονται για την πρόοδο του κοινωνικού συνόλου, γιατί ξέρει ότι η Κυβέρνησις ενδιαφέρεται εξ ίσου για όλες τις

τάξεις, γιατί όλες οι τάξεις από κοινού πρέπει να ευημερούν και να προοδεύουν για να ευημερήσει και προοδεύσει και το Κράτος ως σύνολον. Η εργάτρια ξέρει πως με γερά της μπράτσα που υφαίνουν με τη σαΐτα, δεν υφαίνει μόνο την εξασφάλιση της ζωής της και της ευημερίας της, δεν υφαίνει μόνο την πρόοδο της βιομηχανίας μας που αποτελεί πρόοδο και καύχημα της πόλης, αλλά υφαίνει και την γενικήν πρόοδο και ευημερία του Κράτους».

4. «Δύο αναμνηστικάι φωτογραφίαί από τον εορτασμόν της 4ης Αυγούστου. Οι κυριώτεροι συντελεσταί της επιτυχίας του εορτασμού: Οι Μουσικοί της Φιλαρμονικής μας μετά μελών του Διοικητικού των συμβουλίου και εις την δευτέραν φωτογραφίαν Εργάτριαι των Υφαντουργείων με Εθνικάς ενδυμασίας».

Παρά τις μεγάλες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές της μεταπολεμικής περιόδου, στον ελληνικό χώρο εξακολουθεί να εορτάζεται η «εικόνα του σωματείου» από ισχυρές επαγγελματικές και εργασιακές ενώσεις. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τις παρακάτω περιπτώσεις, δίνοντας έμφαση σε πρόσφατες ημερομηνίες εορτασμών που υπογραμμίζουν τη διαχρονικότητα της κοινωνικής αυτής πρακτικής:

- «Με την καθιερωμένη τελετή στον Ι.Ν. Παναγίας της Αλεξιοτίσης, όπου υπάρχει η ιστορική εικόνα των Παμμεγίστων Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ – δωρεά των κρεοπωλών από το 1869 – τίμησαν οι κρεοπώλες της Πάτρας τους πολιούχους αγίους τους». Η πρόσφατη ανακοίνωση του τοπικού τύπου των Πατρών²⁹ (Meat News, 16.11.2016) για την «εορτή της εικόνας» των κρεοπωλών της Πάτρας, συνοδεύεται από πληροφορίες για τις συμμετοχές, τις συναντήσεις και τις αποφάσεις του σωματείου με την ευκαιρία του εορτασμού.
- Το 2018 η Λάρισα εορτάζει τον πολιούχο της και στις 15.5.2018, όπως μας πληροφορούν οι ηλεκτρονικές εκδόσεις των τοπικών ΜΜΕ και της Εκκλησίας (π.χ. ikivotos.gr), πραγματοποιείται πανηγυρικός όρθρος και πολυαρχιερατικό συλλείτουργο, καθώς επίσης και λιτάνευση των «χαριτοβρύτων λειψάνων και της εικόνας του Αγίου Αχιλλείου στην Κεντρική πλατεία, όπου θα τελεστεί αρτοκλασία από την εορτάζουσα Ομοσπονδία Επαγγελματιών, Βιοτεχνών και Εμπόρων Ν. Λάρισας και τον εορτάζοντα Εμπορικό Σύλλογο της πόλης».

- Το 2018 το σωματείο «Ηφαιστος» των Σιδηρουργών και Αλουμινοκατασκευαστών Ηρακλείου Κρήτης γιορτάζουν τον προστάτη τους Άγιο Ματθαίο κατά «τον καθιερωμένο ετήσιο πανηγυρικό εσπερινό στο εκκλησάκι του Αγίου Ματθαίου στο Πενταμόδου» (www.profilnet.gr).
- Το 2019 στον πανηγυρικό εσπερινό της 24ης Μαρτίου στον Καθεδρικό ναό της Κομοτηνής, όπως πληροφορεί η ηλεκτρονική έκδοση *Εκκλησία online*, συμμετείχαν «οι αρχές του τόπου», «τα μέλη Συλλόγων και Σωματείων του Νομού» και «πολυπληθές εκκλησίασμα».
- Το 2020 με αφορμή την εορτή της Αγ. Μαρίας προστάτριας των Καφεΐπαλλήλων Σύρου, ο Π. Κουλουμπής, με ανάρτηση στον ηλεκτρονικό τύπο, περιγράφει τη σημασία της εορτής για την τοπική κοινωνία και το σωματείο αλλά και τη διολίσθησή της τα τελευταία χρόνια σε μια επανάληψη που περιορίζεται απλά σε μια δοξολογία. Η εικόνα της Αγίας Μαρίας βρίσκεται στον Ιερό Ναό της Αναστάσεως στο Βροντάδο της Σύρου και είναι προσφορά της Αδελφότητας των Καφεΐπαλλήλων Σύρου (www.syrostoday.gr).
- Το 2021 (Ιούνιος) εορτάστηκε στην Έδεσσα ο Απόστολος Παύλος προστάτης της Τοπικής Διοίκησης Πέλλας της Διεθνούς Ένωσης Αστυνομικών (www.ipa.gr.org).

Τα παραδείγματα στα οποία μπορεί να γίνει αναφορά είναι πάρα πολλά. Οι παραπάνω ενδεικτικές αναφορές επιτρέπουν να κατανοήσουμε τη συνέχεια της παράδοσης ως προς τις ελληνικές επαγγελματικές/εργατικές ενώσεις και τα σωματεία, και μάλιστα σε ευρύτερη κλίμακα από εκείνη που σημειώσαμε στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Οι θρησκευτικοί εορτασμοί αποτελούν ακόμη και σήμερα το μέσον ανανέωσης και επιβεβαίωσης του κοινωνικού χαρακτήρα των επαγγελματικών/εργατικών σωματείων και της συνεκτικής θέσης τους στην κοινότητα. Θα εστιάσουμε, στη συνέχεια, στην περίπτωση της Αργολίδας, προκειμένου να καταγράψουμε συγκεκριμένα παραδείγματα κοινωνικών και επαγγελματικών πρακτικών σχετικά με τη σημασία του «εορτασμού της εικόνας».

4. Η περίπτωση της Αργολίδας

Η Αργολίδα αποτελεί ένα ενδιαφέρον ερευνητικό πεδίο για τα εργασιακά, καθώς συνδυάζει για μια μεγάλη χρονική περίοδο διαφορετικές επαγγελματικές δραστηριότητες και τομείς. Έτσι, ο αγροτοκτηνοτροφικός τομέας και η αλιεία κυριαρχούν σε ολόκληρο το νομό³⁰. Παράλληλα το εμπόριο, η προκαπιταλιστική επιχειρηματικότητα με δεκάδες μικροεπιχειρηματίες και εργαζόμενους, σε κουρεία, αρτοποιεία, εστίαση, μηχανουργεία, σιδηροκατασκευές, κ.ά., διαμορφώνουν τον εργασιακό καμβά της περιοχής στον οποίο προστίθενται οι δημόσιοι υπάλληλοι (εκπαιδευτικοί, στρατιωτικοί, δικαστικοί). Σταδιακά, από τη δεκαετία του 1930, η βιοτεχνία/βιομηχανία αρχίζει να αποκτά ένα δυναμικό χαρακτήρα διεξόδου στην τοπική οικονομία, δημιουργώντας δυο κέντρα: στο μεν Άργος αναπτύσσεται περισσότερο η υφαντουργία και η μηχανουργική (κατασκευή αντλιών, εξοπλισμός γεωτρήσεων, κατασκευές, κτλ.), στο δε Ναύπλιο η βιομηχανία τροφίμων (επεξεργασία αγροτικών προϊόντων και κονσερβοποιία). Στην περιοχή της Ερμιονίδας κυριαρχούν η ναυτιλία, η αλιεία και το εμπόριο.

Παρ' ότι χρειάζεται συστηματική διερεύνηση των εργασιακών σχέσεων σε τοπικό επίπεδο, οι

μέχρι τώρα έρευνες³¹ επιτρέπουν να έχουμε την εικόνα ενός ιδιότυπου «πατριαρχικού καπιταλισμού»³², όπου ο επιχειρηματίας καλύπτει βασικές ανάγκες των εργαζομένων (προσωπικά δάνεια, βοήθεια σε στιγμές ασθένειας/αδυναμίας εργασίας, εκδρομές, εορτασμοί, κοινωνική συνεισφορά με δενδροφυτεύσεις, κ.ά.), μέχρι και τη δεκαετία του 1970, όταν παρατηρείται ριζική αλλαγή των οικονομικών σχέσεων και σταδιακός μαρασμός της υφαντουργίας, αλλά και της αγροτικής παραγωγής³³.

Η «εορτή της εικόνας» αποτελεί για ολόκληρη αυτή την περίοδο μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές εκδηλώσεις, μια υποχρέωση κοινωνική από την άποψη του συνεορτασμού σε ένα πλαίσιο επαγγελματικής και κοινωνικής αλληλεγγύης. Δεν είναι τυχαίο ότι ο τύπος της εποχής τονίζει με κάθε ευκαιρία την κοινωνική σημασία της «διά θρησκευτικών εορτών συνάντησιν των διαφόρων ομοτέχνων και τον διά του πνεύματος συμπνοίας και αγάπης δεσμόν ευρίσκομεν λίαν ωφέλιμον, καλόν δε θα ήτο ίνα έκαστος κλάδος των βιομηχανών και εμπορών εν μια τουλάχιστον ημέρα του έτους φαίνεται ούτε συνδεδεμένος» (Δαναός 63/15.5.1898).

Η «εορτή της εικόνας», παράλληλα, συμβάλλει στην επιβεβαίωση της κοινωνικής συνύπαρξης, αποτελεί βασικό συστατικό της εργασιακής οργάνωσης «ως τόπου κοινωνικότητας»³⁴ και της σημασίας της επαγγελματικής δραστηριότητας για την ευζωία του συνόλου της κοινότητας. Η επιβεβαίωση αυτή ακολουθεί συγκεκριμένους πολιτικούς, ιδεολογικούς και οικονομικούς όρους κοινωνικού συμβολαίου, όροι οι οποίοι αλλάζουν καθώς αλλάζουν και οι αντίστοιχες καταστάσεις και συγκυρίες. Επίσης αντίστοιχες είναι και οι αλλαγές των συνενώσεων μεταξύ διαφορετικών επαγγελματιών. Έτσι, οι οινοπώλες συνενώνονται με τους παντοπώλες και γίνονται οινοπαντοπώλες, οι ράπτες με τους υποδηματοποιούς και δημιουργούν τους ραπτοτσαγκάρηδες ή ραπτοϋποδηματοποιούς, κ.ο.κ.

Γενικά, οι σκοποί των ενώσεων και σωματείων συνοψίζονται στην προάσπιση των επαγγελματικών συμφερόντων, την έκφραση της αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας των μελών, καθώς και στη συμβολή τους στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της κοινότητας στην οποία ανήκουν. Σε αρκετές περιπτώσεις, όπως σημειώθηκε προηγουμένως, η σωματειακή οργάνωση καλύπτει κενά που δημιουργούνται κυρίως από την καχεξία του τραπεζικού συστήματος, χρηματοδοτώντας ανάγκες προσώπων ή/και επιχειρήσεων. Είναι γνωστή η πρακτική δανειοδότησης των οικογενειών από τους επιχειρηματίες, τους «εργοστασιάρχες», όταν εκείνες είχαν έκτακτες ανάγκες όπως ασθένεια μέλους, έξοδα γάμου και προικοδότηση, αγορά οικιακών αγαθών, κ.ά. Ταυτόχρονα, δηλώνεται η θέληση των ενώσεων να διασφαλίσουν τη χρηματοδότηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων των μελών τους.

Μια από τις πρώτες επαγγελματικές ενώσεις είναι ο «Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Άργους» που δημιουργείται επίσημα το 1894. Στην παρουσίαση που γίνεται από την εφημερίδα *Αγαμέμνων* (106/1894) με αφορμή τα εγκαίνια της ίδρυσής του, σημειώνεται μεταξύ άλλων: «Σκοπός του συλλόγου τούτου είναι το μεν η αποταμίευσις εκ τακτικών και εκτάκτων προσόδων του συλλόγου χρηματικού ποσού και διάθεσις τούτου επί ελαφρώ τόκω εις τους αποτελούντας τούτον εμπορευομένους, το δε η χρησιμοποίησις του διαθεσίμου χρόνου επί το βέλτιον δια συγκροτήσεως διαλέξεων και συζητήσεων επί γενικών εμπορικών, βιομηχανικών και επιστημονικών ζητημάτων».

Ένα χρόνο μετά ο «Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Άργους» τιμά τον προστάτη άγιο της πόλης του Άργους Αγ. Πέτρο με συμμετοχή «εν σώματι εις την ιεροτελεστείαν», ενώ το βράδυ τα μέλη του Συλλόγου πραγματοποίησαν λαμπαδηφορία στα κεντρικά σημεία της πόλης με τη μουσική κάλυψη

της Φιλαρμονικής του Ναυπλίου (*Αγαμέμνων* 122/16.5.1895). Η τοπική ειδησεογραφία διασώζει εικόνες των εορτασμών και από τις αρχές του 20ού αιώνα: «Ο Εμποροβιομηχανικός επανηγύρισε δι' αρτοκλασίας την εορτήν του Πολιούχου και παρέστη εν σώματι εις τον ναόν του Αγίου» (*Δαναός* 126/15.5.1902).

Ο τοπικός προπολεμικός και μεταπολεμικός τύπος είναι γεμάτος με περιγραφές εορτασμών σωματείων, καθώς αποτελούν σημαντική κοινωνική εκδήλωση για τις τοπικές κοινωνίες. Παρ' ότι είναι σπάνιες οι φωτογραφίες των λιτανειών των σωματείων με τα λάβαρα και τις σημαίες τους, οι περιγραφές επιτρέπουν να έχουμε μια εικόνα για τη διαδικασία εορτασμού της εικόνας. Στην ετήσια εορτή του Συλλόγου των Οινοπαντοπωλών που γίνεται την ημέρα του Αποστόλου Θωμά στον ιστορικό ναό της Παναγίας Κατακεκρυμμένης (*Ασπίς του Άργους*, 30.4.1933), οι εορτασμοί ξεκινούν από το κέντρο της πόλης του Άργους με πορεία μέχρι την εκκλησία που βρίσκεται σε ύψωμα στα πόδια του κάστρου της Λάρισας. «Από της 7ης πρωϊνής τα μέλη του σωματείου μετά των οικογενειών των συνεκεντρώθησαν εις την πλατείαν Στρατώνος³⁵ και εκείθεν ηγουμένων των σημαιών και των λαβάρων ανήλθον εις τον ναόν».

Ένα από τα αρχαιότερα σωματεία της Αργολίδας και του Άργους είναι αυτό των Κουρέων που επίσης γνωρίζει στην πορεία του διάφορες μετονομασίες (Κομμωτών, κ.ά.). Η Ανάληψη που εορτάζεται 40 ημέρες μετά το Πάσχα είναι η επίσημη εορτή των κουρέων. Η εικόνα τους «Η Ανάληψις του Χριστού»³⁶ είναι από τις παλαιότερες εικόνες αργολικού σωματείου, αγιογραφήθηκε το 1842 (15 Μαΐου) και η αφιερωματική επιγραφή περιλαμβάνει ονόματα κουρέων της εποχής:

«Δέσις των δούλων του Θεού της συντεχνίας των κουρέων κ' συνδρωμητων της Αγίας Εικόνας ταυτης Αντώνιος Πετρόχειλος Συμβίας κ' των Τεκνων Αναστασιος Κόκκινος Αθανασια Ιλέρμα Γεώργιος Αθανασίου Αδριανος Σωτηρόπουλος Ιωάννης Κωνσταντινου Κωνσταντης Κωνσταντάρη Δημητρης Μαρινοπουλος, Αθανασις Μπουγιουκας Σπυρος Ματζούφης, Δημητριος μηνάγιας Νικόλαος Καρέκλης Γεώργιος Δημητρίου Ιωαννης Αθανασίου, Σωτήρος Παναγιωτοπουλος Γιώργος Ιωάννου Χαράλαμπος Καλλινίκου Ηλίας Γεωργίου Ηλίας Κωνσταντίνου Γεωργιος Αναστασίου Παναης Μιχαηλ Δημήτριος Νικολαου Κωνσταντής του Ηδίου Γεώργιος Πέτρου Θεοδωρος Καρέκλης Κωνσταντης Θεοχάρης Παναγιώτης Θεοφάνη».

Το 1898 διαβάζουμε στην εφημερίδα του Άργους *Λαναός* (63/15.5.1898) για τον εορτασμό των κουρέων «ως πάντοτε» την ημέρα της Αναλήψεως. Ο εορτασμός ξεκινά πάντα με την πομπή από το κέντρο της πόλης μέχρι την εκκλησία – επιλέγεται ο Ι.Ν. των Εισοδίων της Θεοτόκου του 18ου αι., γνωστότερη στην περιοχή ως «Παναγία Κατεκεκρυμμένη» ή «Παναγία Πορτοκαλούσα» – εκεί γίνεται ο εκκλησιασμός «μετ' αρτοκλασίας» και στη συνέχεια τα μέλη του Συλλόγου, οι οικογένειές τους και οι πολίτες που συμμετέχουν στον εορτασμό, παρακάθονται σε γεύμα. Αυτό είναι το τυπικό μέρος του εορτασμού καθώς η συνέχεια είναι περισσότερο εορταστική μέσα στην πόλη: «... περί το εσπέρας δε κατήλθον εις την πόλιν και περιήλθον αυτήν εφ' αμαζών και είτα κατέληξαν εις την κεντρικήν πλατείαν, ένθα παρέμειναν επ' ολίγον και μετά ταύτα διελύθησαν ευχόμενοι αλλήλοις το εις έτη πολλά, κλπ.».

Η εφημερίδα *Μυκήνες* (55/26.5.1902) σημειώνει στην «Εορτή των Κουρέων» το εορταστικό κλίμα που δημιουργούν τα βεγγαλικά που ρίπτονται από την Παναγία Κατακεκρυμμένη και τη βραδινή διαδρομή που ακολουθούν οι κουρείς στους δρόμους της πόλης του Άργους τραγουδώντας, για να καταλήξουν στην κεντρική πλατεία του Αγίου Πέτρου, όπου με χορούς ολοκληρώνεται η ημέρα της εορτής του σωματείου.

Το 1963 ο γνωστός χρονικογράφος Α. Χριστόπουλος (Φοίβος) στη στήλη «Παλιές Αναμνήσεις» (*Ασπίς Άργους* 1154/19.5.1963), αφιερωμένη στους εορτασμούς των σωματείων του Άργους, περιγράφει τη «Γιορτή των μπαρμπέρηδων» με λεπτομέρειες και για άλλα κοινωνικά θέματα και επαγγέλματα: *«Τις γυναίκες τώρα, πιο κάτω, στην άπλα του πηγαδιού, παραλαβαίνουν οι άμαξες του Τζάφα, του Κομματά, του Τρομπολιτσιώτη, του Κατσάμπα, του Φαγάνα, κι' άλλες, τις πάνε στα σπιτικά τους, γυρνάνε στο ίδιο μέρος, παίρνουν την πομπή των Μπαρμπέρηδων· μπαίνουν τα όργανα στην πρώτη άμαξα με τη σημαία του Σωματείου και τον Πρόεδρο. Ακολουθούν τα μέλη στις άλλες. Τα βεγγαλικά φωσφορίζουν και σκορπούν τις ανταύγειές τους ολόγυρα. Φέρνουν βόλτα όλο τ' Άργος γλεντοκοπώντας και καταλήγουν στην κεντρική πλατεία του Αγίου Πέτρου. Στρογγυλοκάθονται στα τραπέζια του Καφενείου «τ' Αρίων». Καίνε κεριά σε κάθε τραπέζι, στα ποτήρια, γιατί ο ηλεκτρισμός δεν έχει κάνει την εμφάνισή του στ' Άργος ακόμη. Ο Φέκκας μερακλώνεται πιότερο, ο Γιαρές ανάβει καϋμούς και ο χορός δίνει και παίρνει. ... και τα μεσάνυχτα, την ώρα που το ρολόι του βράχου σημαίνει δώδεκα το γλέντι σκορπάει. Οι γλεντζέδες τραβούν για τα σπίτια τους».*

Σταδιακά ο τρόπος εορτασμού της εικόνας αλλάζει και έτσι, ήδη από τη δεκαετία του 1940 και ιδιαίτερα από τις μεταπολεμικές δεκαετίες και μετά, οι ανακοινώσεις των σωματείων και οι ειδήσεις του τοπικού τύπου παρουσιάζουν μια διαφορετική εικόνα, περιορισμένου σε εύρος εορτασμού αλλά περισσότερο θεσμικού από την άποψη της αργίας των καταστημάτων την ημέρα της «εορτής της εικόνας». «Τα κουρεία της πόλεώς μας θα ώσιν κλειστά καθ' όλην την ημέραν» επισημαίνει η ανακοίνωση του Σωματείου Κουρέων Άργους (21.5.1933), ενώ το νέο «Σωματείο Καταστηματαρχών Κουρέων–Κομμωτών Άργους»³⁷, με ανακοίνωσή του προσκαλεί «τα μέλη του Σωματείου και οι ευσεβείς χριστιανοί όπως διά της παρουσίας των τιμήσουν την εορτήν ταύτην. Μετά την θείαν λειτουργίαν θα προσφερθώσιν άρτος και διάφορα αναψυκτικά» (31.5.1970).

Από τα πιο παλαιά επαγγελματικά σωματεία εκείνο των «Αμαξηλατών» εορτάζει τον Προφήτη Ηλία «μετά πάσης μεγαλοπρέπειας και τάξεως». Στην εορτή του 1895 στον τοπικό τύπο γίνονται

αναφορές στη νέα εικόνα του σωματείου που αγιογραφήθηκε στην Αθήνα από τον αγιογράφο Ν. Αντωνιάδη και κόστισε 500 δρχ., ενώ διατυπώνονται και οι έπαινοι για το σωματείο: «Επαίνων και συγχρητηρίων άξιοι είνε οι αμαξηλάται μας, οίτινες συνδέονται διά τοιούτου ιερού δεσμού» (*Αγαμέμνων* 125/28.7.1895). Στη δεκαετία του 1930 θα υπάρξει οργανωτική αλλαγή σε «Σωματείο Αμαξοκαρავωγέων Άργους» και σταδιακά η αυτοκίνηση θα επιφέρει την επαγγελματική εξαφάνιση αυτής της δραστηριότητας.

6. 1929, εορτή των Αγίων Πάντων. Σωματείων Υποδηματοσανδαλοποιών και Ραπτών (διακρίνεται αμυδρά η σημαία του σωματείου και στη μέση ο παπα-Γιαχουντής).

Παλαιές όσο και σημαντικές οι επαγγελματικές δραστηριότητες ραπτών και υποδηματοποιών συνεορτάζουν με τις τοπικές κοινωνίες των Αγίων Πάντων. Όπως και με τους εορτασμούς των κουρέων, η «Ραπτο-Τσαγκαρο-Κυριακή» ξεκινά με εκκλησιασμό και καταλήγει σε βραδινό ξεφάντωμα στην πόλη «μέχρι βαθείας νυκτός» (*Αγαμέμνων* 66/29.5.1893). Ήδη ένα δημοσίευμα μας πληροφορεί ότι το 1899 ιδρύεται από τις δυο συντεχνίες «κοινόν σωματείων» και ανατίθεται η σύνταξη του καταστατικού στον ιερωμένο και πρόεδρο του Συλλόγου Αργείων «Ο Δανός», ο οποίος εξήρε τα «αγαθά του συνασπισμού» σε δυο ομιλίες στις αντίστοιχες συνελεύσεις των συντεχνιών. Στη δεκαετία του 1930 συναντάμε κυρίως το Σωματείο των Υποδηματοποιών, το οποίο σταδιακά μετατρέπεται σε σωματείο εμπόρων υποδημάτων και λειτουργεί με διάφορα οργανωτικά σχήματα, εντασσόμενο στη γενική κατηγορία των εμποροβιοτεχνών μέχρι σήμερα. Το 1953 μαθαίνουμε από δημοσίευμα (*Ασπίς του Άργους*) πως το Σωματείο των Υποδηματοποιών εόρτασε στο μικρό μοναστήρι της Αγ. Μαρίνας που βρίσκεται στην κορυφή της Λάρισας, δίπλα στο κάστρο του Άργους. Το 1972, με την αλλαγή του νόμου περί καταστατικών των σωματείων, αναφέρεται το Σωματείο των Υποδηματοποιών και Σανδαλοποιών Άργους, καθώς και ο Σύλλογος Ραπτών Άργους.

Στην επίσης μεγάλη επαγγελματική κατηγορία των επαγγελματιών «τροφίμων-ποτών», οι διάφορες υποκατηγορίες έχουν τους ιδιαίτερους εορτασμούς τους. Η διαδικασία του εορτασμού είναι η ίδια με εκείνη των προηγούμενων σωματείων, δηλαδή, η εκκίνηση γίνεται πάντα από την πλατεία των Στρατώνων με τα μέλη, τις οικογένειες και τους συνεορτάζοντες πολίτες, και μπροστά πηγαίνει πάντα το λάβαρο του σωματείου. Παραθέτουμε ενδεικτικές ημερομηνίες:

– Η εορτή του Αποστόλου Θωμά είναι εκείνη των Οινοπαντοπωλών. Εορτάζεται στην Παναγία Κατακεκρυμμένη και ξεκινά με πομπή από την πλατεία Στρατώνος «ηγουμένων των σημαιών και λαβάρων» (1933). Το 1937 συναντάμε κατά την εορτή της Μεσοπεντηκοστής το διευρυμένο Σύλλογο Οινοπωλών και Οινομαγεύρων Άργους (*Ασπίς* του Άργους 241/23.5.1937). Το 1972 μετατρέπεται σε «Σωματείο Ζυθεστιάτορων και Οινομαγεύρων Άργους»³⁸.

– Η εορτή του Αποστόλου Θωμά είναι επίσης εκείνη του Συλλόγου Παντοπωλών-Αλευροπωλών (1938).

– Η εορτή του Αγίου Σώζοντος είναι εκείνη των Ζαχαροπλαστών-Γαλακτοπωλών (1938).

– Η εορτή του Αγίου Πνεύματος είναι εκείνη των Καφεπωλών (1975).

– Η εορτή των Αγίων Πάντων είναι εκείνη της Ομοσπονδίας Επαγγελματικών και Βιοτεχνικών Σωματείων Άργους (1972).

– Η εορτή των Ταξιαρχών είναι εκείνη του Ομίλου Εκδοροσφαγεοκρεοπωλών Αργολίδας που μετατρέπεται επίσης το 1972 σε Σωματείο Κρεοπωλών Άργους.

– Του Αγίου Πνεύματος εορτάζουν οι Καφεπώλες. Την ημέρα εκείνη τα καφεενεία είναι κλειστά με εξαίρεση τα καφεενεία της πλατείας του Αγ. Πέτρου λόγω των τουριστών (1975).

– Οι εμποροβιοτέχνες του Ν. Ηρακλείου Κρήτης εορτάζουν των Αγίων Πάντων, ενώ εκείνοι της Αργολίδας του Αγίου Πνεύματος (2021).

Στο Ναύπλιο, όπως και στην Ερμιονίδα, τα σωματεία ακολουθούν την ίδια παράδοση της «εορτής της εικόνας», διατηρώντας τη συνοχή των μελών και ταυτόχρονα τη σημασία της επαγγελματικής τους δραστηριότητας για το κοινωνικό σύνολο. Συχνός τόπος εορτασμού για τα σωματεία του Ναυπλίου είναι η Αγία Μονή, σε ύψωμα που δεσπόζει της πόλης. Οι κουρείς, οι παντοπώλες, οι επαγγελματοβιοτέχνες και άλλοι επαγγελματίες και εργαζόμενοι του Ναυπλίου εορτάζουν την εικόνα τους διατηρώντας την παράδοση της αργίας την ημέρα αυτή.

Αριστερά: 7. Οι παντοπώλες του Ναυπλίου με τις σημαίες τους μπροστά από την εκκλησία της Παναγίας (Γενέσιο της Θεοτόκου). Δεξιά: 8. Οι επαγγελματοβιοτέχνες στην Αγ. Μονή Ναυπλίου το 1950 (Γ. Αντωνίου, 2009, σ. 205).

Ο κατάλογος είναι αρκετά μεγάλος για να περιληφθούν όλες οι εορταστικές εκδηλώσεις στο πλαίσιο της παρούσης έρευνας. Είναι σαφές ότι, παρά τις οικονομικοκοινωνικές αλλαγές, τα επαγγελματικά και εργατικά σωματεία ακόμη και σήμερα ακολουθούν τον τιμητικό εορτασμό της εικόνας τους.

Θα ολοκληρώσουμε την παρουσίαση με αναφορά σε δύο στοιχεία που αξίζει να ενταχθούν στη γενικότερη έρευνα: η εορτή της «εργοστασιακής εικόνας» και ο αγώνας της «Κυριακής αργίας». Ο πρώτος συνδέεται άμεσα με το μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που αναπτύσσεται κυρίως στην περιφέρεια. Ο δεύτερος συνδέεται με μια από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες εργατικές διεκδικήσεις στο τέλος του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα με ιδιαίτερο χαρακτήρα, καθώς ενώνει κάτω από τον ίδιο σκοπό επαγγελματικά/εργατικά σωματεία και Εκκλησία.

Όπως ήδη σημειώθηκε αρχικά για την Αργολίδα, η βιοτεχνική-βιομηχανική δραστηριότητα ήταν περισσότερο έντονη στο Άργος, όπου αναπτύχθηκε μέχρι και τη δεκαετία του 1970 μια σημαντική σε υποδομές και αριθμό εργασιακών χώρων³⁹ και εργαζομένων υφαντουργία και μηχανουργική, ενώ στην ευρύτερη περιοχή του Ναυπλίου κυριάρχησε η βιομηχανία τροφίμων με αιχμή του δόρατος τον «Κύκνο». Σήμερα, μόνο η ευρύτερη περιοχή του Άργους διατηρεί κάποιες βιομηχανίες τροφίμων (χυμοποιεία, κομποστοποιεία), ενώ η υφαντουργία έχει ολοκληρωτικά σβήσει.

Οι μεγαλύτερες υφαντουργικές μονάδες του Άργους, και ιδιαίτερα εκείνη του Δ. Μπόνη, του Δ. Μαρίνου και των Λαλουκιώτη – Ρασσιά, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής της κοινωνικής φιλοσοφίας μιας «επιχείρησης-οικογένειας».

Με τίτλο «Εορταστική εκδήλωση», η *Ασπίς του Άργους* (1375/3.9.1967) πληροφορεί ότι: «Ο Βιομήχανος της Πόλεώς μας κ. Δημήτριος Μπόνης επραγματοποίησεν την καθιερωθείσαν κατ' έτος εορταστικήν εκδήλωσιν των αισθημάτων της αμοιβαίας εκτιμήσεως και του πνεύματος συνεργασίας του εργοδότη και των απασχολουμένων εις την επιχείρησίν του. Ούτω δε την 27 Αυγούστου ε.ε., αφού παρηκολούθησαν ούτοι μετ' αυτού την τελεσθείσαν Θείαν λειτουργίαν εν τω Ι. ναώ του Κυβερίου, ακολούθως παρέθεσεν πλούσιον γεύμα...».

Η Κλωστουφαντουργία Αφών Δ. Μαρίνου απασχολεί στη μεγάλη της ακμή περισσότερους από 100 εργαζόμενους. Καθιερώνει την 1η Ιουλίου, εορτή των Αγ. Αναργύρων, ως εορτή της εικόνας της επιχείρησης. Η ημέρα αυτή είναι αργία και όλοι οι εργαζόμενοι μεταφέρονται στα Δερβενάκια, όπου παρακολουθούν τη λειτουργία στο εκκλησάκι του Αγ. Σώστη και ακολουθεί στη συνέχεια γεύμα και διασκέδαση.

9. Χαρακτηριστική φωτογραφία των εργαζομένων της επιχείρησης Δ. Μαρίνου στα Δερβενάκια κατά την εορτή της εικόνας των Αγ. Αναργύρων, προστατών της επιχείρησης (αρχές 1970).

Η Υφαντουργία Λαλουκιώτη – Ρασσιά έχει επίσης μεγάλη παράδοση στον κοινό εορτασμό των εργαζομένων της ήδη από την προπολεμική περίοδο, όταν λειτουργούσε ως Υφαντουργία Λαλουκιώτη. Εορτάζουν το Πάσχα, στην αρχή σε υπαίθριο χώρο του εργοστασίου και στη συνέχεια σε διάφορες άλλες τοποθεσίες της Αργολίδας. Σημειώνουμε με την ευκαιρία αυτή, ότι η επιχείρηση έχει έντονη κοινωνική παρουσία με δένδροφυτεύσεις και άλλες δράσεις στην πόλη του Άργους σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο.

10. Άργος 1938. Εορτασμός του Πάσχα με τους εργαζόμενους της Υφαντουργίας Λαλουκιώτη.

Ο τοπικός τύπος παρουσιάζει συχνά τους εορτασμούς της «εργοστασιακής εικόνας» και τονίζει τη σημασία τους για τη λεγόμενη κοινωνική ειρήνη: «Αι τοιαύται εκδηλώσεις είναι χαρακτηριστικά περί των διατηρούμενων αγαθών σχέσεων του εργοδότη και των μισθωτών», γράφει η *Ασπίς του Άργους* (1375/3.9.1967). Πράγματι, η Αργολίδα δεν έχει γνωρίσει σημαντικές εργατικές κινητοποιήσεις, γεγονός που οφείλεται σε διάφορους λόγους (συνδυασμός επαγγελματικών δραστηριοτήτων, μικρός αριθμός και μέγεθος επιχειρήσεων, κυριαρχία εμπορικού τομέα, προσωπικές κοινωνικές σχέσεις, κτλ.). Τα στοιχεία αυτά θα εξεταστούν σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, όπως επίσης και η απλή αναφορά που θα κάνουμε τελειώνοντας, στο ζήτημα της «Κυριακής αργίας», που θεωρούμε όμως σημαντική, καθώς βρέθηκε στο επίκεντρο των συζητήσεων στις δημόσιες εκδηλώσεις των συντεχνιών και ενώσεων.

Το 1899, το ζήτημα απασχολεί ήδη τις επαγγελματικές συντεχνίες, πολλές από τις οποίες εφαρμόζουν την Κυριακή αργία σε τοπικό επίπεδο: «*Η Κυριακή αργία διαδίδεται βαθμικώς και εις την πόλιν μας. Τους συμβολαιογράφους και τους δικηγόρους εμιμήθησαν οι κουρείς, οίτινες εώρτασαν την αξιέπαινον απόφασίν των επί του ρωμαντικού ναού της παναγίας του Βράχου δι' ιεράς λειτουργίας, εις ην κληθείς ωμίλησεν αυτοίς περί της Κυριακής αργίας ο Χρ. Παπαοικονόμου*⁴⁰, πρόεδρος του Συλλόγου

«Λαναού». (*Αγαμέμνων* 133/28.6.1899).

Συχνά λοιπόν, η εορτή της εικόνας δίνει την ευκαιρία να τεθεί το ζήτημα της αργίας της Κυριακής. Πρόκειται για ζήτημα που δημιούργησε έντονη κοινωνική κινητοποίηση σε πολλές πόλεις. Το Άργος όχι μόνο πρωτοστάτησε στις κινητοποιήσεις και στην άσκηση πιέσεων προς την κεντρική εξουσία, αλλά αποτέλεσε και το κέντρο δημοσίων εκδηλώσεων για την «Κυριακή αργία» (*Αργολικό Ημερολόγιο*, 1910). Ήδη σημειώσαμε τη σημασία αυτών των κινητοποιήσεων αναφέροντας μια δυναμική σύμπλευση Εκκλησίας και επαγγελματικών/εργατικών ενώσεων. Στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα η πολιτική κατάσταση στη χώρα είναι, για μια ακόμη φορά, εκρηκτική, και οι διεκδικήσεις των εργαζομένων αρχίζουν να μορφοποιούνται και να συγκλίνουν προς ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός που είναι η Επανάσταση στο Γουδί⁴¹. Το Δεκέμβριο του 1909 ψηφίζεται ο πρώτος φιλεργατικός νόμος (Ν. 3455) για την «Κυριακή αργία»⁴², ενώ το 1911 δημιουργείται με το Ν. 3932 και με Β.Δ. το Τμήμα Εργασίας και Κοινωνικής Πρόνοιας και κυρίως το «Ανώτατον Συμβούλιον Εργασίας».

Αντί επιλόγου

Προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε το ζήτημα της «εορτής της εικόνας» των συντεχνιών και, στη συνέχεια, των επαγγελματικών ενώσεων και των εργατικών σωματείων, από την οπτική μιας σημαντικής κοινωνικής πρακτικής του κόσμου της εργασίας. Συνεχίζοντας την έρευνα σε αυτό το πεδίο, πιθανόν να εμπλουτίσουμε την κοινωνική ιστορία της εργασίας με νέα ιδιαίτερα στοιχεία, όπως, για παράδειγμα, η διπλή υπόσταση της θρησκευτικής εικόνας που από τη μια βρίσκεται στο επίκεντρο της λατρευτικής διαδικασίας και από την άλλη εκπέμπει σειρά πληροφοριών για το υπόβαθρο αυτής της διαδικασίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε δυο ακόμη περιπτώσεις:

– στο μικρό ναό του Αγ. Σώστη στα Δερβενάκια έχουν αφιερωθεί μεταξύ άλλων οι εικόνες: Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης «Δαπάνη σωματίου εκμεταλευτών μοτασακό και ποδηλάτων Άργους» (1967) και Δώδεκα Αποστόλων «Δαπάνη Σωματίου Κεραμοποιών Άργους» (1978).

– στον Ι.Ν. Αγίας Τριάδας Αχλαδοκάμπου⁴³ έχουν αφιερωθεί μεταξύ άλλων οι εικόνες: Παναγία Βρεφοκρατούσα, του αχλαδοκαμπίτη αλλά «εν Πειραιεί εγκατεστημένου» εμπόρου Ιωάννου Κατσίρη (1913), η Αγία Τριάς «Δαπάνη του σωματίου επισκευαστών αυτοκινήτων και μηχανημάτων Άργους» (1985), η Ζωοδόχος Πηγή «Δαπάνη του Συνδέσμου Υδραυλικών Άργους» (1997).

Η εορτή της εικόνας αποτελεί μια σημαντική έκφραση του κοινωνικού ρόλου των επαγγελματικών/εργατικών σωματείων και των αντίστοιχων ενώσεων. Ο ρόλος αυτός και η σημασία του για την κοινωνική συνοχή πιστοποιείται στη μακρά χρονική διάρκεια, διατηρώντας το θρησκευτικό του χαρακτήρα παρά τις σημαντικές οικονομικοκοινωνικές αλλαγές. Το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα οι εορτασμοί αυτοί εξακολουθούν, ιδιαίτερα στην περιφέρεια, να προσελκύουν γενικότερα τους πολίτες και όχι μόνο τα μέλη των επαγγελματικών οργανώσεων, πιστοποιεί την πολιτισμική σημασία της σχέσης του κόσμου της εργασίας με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

11. Ι.Ν. Αγ. Κωνσταντίνου & Ελένης, Καραθώνα Ναυπλίου.

Σημειώσεις

¹ «Η αναπτυγμένη αρχαία και μεσαιωνική πόλη», σημειώνει ο Μ. Βέμπερ (Η πόλη, Κένταυρος, Αθήνα 2003, σ. 89), «ήταν προπάντων ένας σύνδεσμος συγκροτημένος ή ερμηνευμένος ως αδελφότητα, στην οποία, ως εκ τούτου, δεν λείπει επίσης το αντίστοιχο θρησκευτικό σύμβολο: συνδεδεμένη λατρεία των δημοτών ως τέτοιων», με την οποία συνδέεται η ύπαρξη ενός πολιούχου αγίου προστάτη της κοινότητας και των συντεχνιών της.

² Στην ανάλυσή της για τις ελληνικές συντεχνίες στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η Αγγ. Χατζημιχάλη στο Μορφές από τη σωματειακή οργάνωση των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι συντεχνίες – Τα ισνάφια, L'Hellenisme contemporain, Αθήνα 1953, υπογραμμίζει την αυξανόμενη κοινωνική, πολιτική και οικονομική βαρύτητα της συντεχνιακής οργάνωσης που της επιτρέπει ιδιαίτερα ωφέλιμες παρεμβάσεις για το χριστιανικό στοιχείο σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Αντίστοιχες είναι και οι διαπιστώσεις της Αγγ. Πανοπούλου για τις ορθόδοξες συντεχνίες και αδελφότητες που «διακρίνονται για την κινητικότητα, την πολυμορφία και τη δυναμική τους» στο πλαίσιο της βενετικής κυριαρχίας («Επαγγέλματα, συντεχνίες και θρησκευτικές αδελφότητες», στο Professions, guilds and religious brotherhoods, Greece during venetocracy. Approach to its history, τ. 1, Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Αθήνα - Βενετία 2010, σ. 179.

³ Ν. Τοντόροφ, Η βαλκανική πόλη (15ος - 19ος αιώνας), Θεμέλιο, Αθήνα, 1986, τ. Β', σ. 338. Τη διάσταση αυτή επισημαίνει και η Αγγ. Πανοπούλου (ό.π.) σημειώνοντας ότι οι συντεχνίες αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για τον ορθόδοξο πληθυσμό.

⁴ Η G. Procházka-Eisl παρουσιάζει στο κείμενό της ενδιαφέροντα στοιχεία για το θέμα, μεταξύ των οποίων και την παρέλαση των συντεχνιών στην Κωνσταντινούπολη του 16ου και 17ου αιώνα. Βλ. «İbrāhīm and the White Cow – Guild Patrons in Evliyâ Çelebi's Seyahatnâme», Cahiers balkaniques 41 (2013).

⁵ Για το θέμα αυτό οι αναλύσεις των J. Fournée στο «Des statuts corporatifs des confréries de métiers et du choix différent de leurs saints patrons», Annales de Normandie 4 (1982), σσ. 326-327 και P.Y. Quemener στο Le saint patron dont on porte le nom. Genèse d'une dévotion (15e - 16e siècle), (2015). Επίσης η Αγγ. Πανοπούλου σημειώνει σχετικά πως η ενίσχυση του θρησκευτικού στοιχείου των συντεχνιών μείωσε στο ελάχιστο τις διαφορές με τις θρησκευτικές αδελφότητες, σε βαθμό ώστε να αποτελούν ταυτόσημους μηχανισμούς οργάνωσης. Βλ. «Επαγγέλματα, συντεχνίες...», ό.π., σ. 162.

⁶ Σχετικά με το θέμα αυτό βλ. J.C. Dussere (Les saints patrons des métiers et corporations du Moyen Age au XXIe siècle, Dussere, Paris 1999.) και J.R. Marechal (Les saints patrons protecteurs, Cheminements /L>A part Editions, Paris, 2008). Η κατηγοριοποίηση των επαγγελματικών χαρακτηριστικών ήταν και παραμένει ιδιαίτερα πολύπλοκη παρά τη φαινομενική τους απλή δομή, γεγονός που τονίζεται στις σχετικές αναλύσεις. Όπως, για παράδειγμα, σημειώνει η A. Daumard («Une référence pour l'étude des sociétés urbaines en France aux XVIII et XIXe siècles projet de code socioprofessionnel», Revue d'histoire moderne et contemporaine, τ 10/3 (1963), σ. 190), μια σειρά παραγόντων θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στη διαδικασία κατηγοριοποίησης των χαρακτηριστικών μιας επαγγελματικής κατηγορίας και των οργανωτικών της αντιστοιχίσεων. Έτσι, «στο Παρίσι του XIX αιώνα ο έμπορος υφασμάτων, αν κάνει μια μεγάλη εμπορική συμφωνία αυτοπροσδιορίζεται πρόθυμα ως “μεγαλέμπορος”, ενώ αντίθετα, ο “έμπορος ξυλείας” διατηρεί την επωνυμία του όποιο και αν είναι το μέγεθος της επιχειρηματικής του δραστηριότητας».

⁷ Οι Α. Boussaha και M. Tresca στο D'où vient le culte des saints patrons?, ό.π., σημειώνουν ότι εξαιτίας των παρανοήσεων

και των αυθαιρεσιών στον καθορισμό των Προστατών Αγίων, ο Πάπας Ουρβανός Η΄ καθόρισε το Μάρτιο του 1630 με Παπικό Διάταγμα τα κριτήρια ορισμού τους (Décret relatif à l'élection des saints patrons de la Congrégation des rites).

⁸ Al. Serra, *La mosaïque des dévotions: Confréries; cultes et société à Rome (XVIe-XVIIIe siècles)*, Press Universitaires de Louvain, Louvain-La-Neuve 2016, και C. Gauthier, *Les saints protecteurs et guérisseurs*, Les Editions Québec-Livres, Québec 2017.

⁹ Περισσότερες λεπτομέρειες για το θέμα αυτό βλ. «Les Saints Patrons», 2015, στο <https://www.laroutedesgourmets.fr/fr/blog/les-saints-patrons-n34>

¹⁰ Το θρησκευτικό στοιχείο αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της συντεχνιακής φυσιογνωμίας και συμπλήρωνε το επαγγελματικό πλαίσιο που εξυπηρετούσε η συντεχνιακή οργάνωση σε μια σειρά από ζητήματα, όπως αντιμετώπιση των αναγκών της αγοράς, έλεγχος εργαστηρίων και εργατικού δυναμικού ιδιαίτερα του ξένου, είσπραξη εισφορών μελών, κ.ά. Βλ. Αγγ. Πανοπούλου, «Επαγγέλματα, συντεχνίες...», ό.π., σ. 161).

¹¹ Ν. Μοσχονάς, «Θρησκευτικές αδελφότητες λαϊκών στα Ιόνια νησιά», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 7 (1987), σσ. 193-204

¹² Αγγ. Πανοπούλου, «Επαγγέλματα, συντεχνίες...», ό.π., σ. 162.

¹³ Στο ίδιο, σ. 179.

¹⁴ Ν.Θ. Κόκκας, «Οι δουλγκέρηδες της Θράκης. Σχόλια στα αρχεία της συντεχνίας τους στη Φιλιππούπολη», *Κέντρο Μελέτης Πέτρινων Γεφυριών*, Αθήνα 2006, σ. 3.

¹⁵ Γ. Παπαγεωργίου, *Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα (Αρχές 19ου αι. ως 1912)*, διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 1982.

¹⁶ Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, «Χριστιανικές συνοικίες, συντεχνίες και επαγγέλματα της Θεσσαλονίκης στα μέσα του 19ου αιώνα», *Μακεδονικά*, τ. 18, Θεσσαλονίκη, 1978, σσ. 103-142 και Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα, 1982.

¹⁷ Πολλά παραδείγματα, ιδιαίτερα από την Αθήνα, αναφέρονται από τον Ν. Ποταμιάνο στο *Οι νοικοκυραίοι. Μαγαζάτορες και βιοτέχνες στην Αθήνα 1880-1925*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016., σ. 153-161). Ο συγγραφέας κατατάσσει την εορτή της εικόνας στο «φοκλόρ των συντεχνιών», σημειώνοντας ωστόσο τη σημασία του για την «εμπέδωση μιας κοινής ταυτότητας στα μέλη του επαγγέλματος» (σ. 153).

¹⁸ Κατά τις περιόδους 1822-1969 και 1975-1978, όταν υιοθετήθηκε επίσημα η σημερινή της μορφή και καθορίστηκαν οι προδιαγραφές κατασκευής της με το Π.Δ. 348/17.4.1980 (ΦΕΚ 98 τ. Α΄). Η επίσημη ελληνική σημαία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και από ιδιώτες (π.χ. σημαιοστολισμός οικιών, ως σημαία σωματείων, κτλ.), σε αντίθεση με τις σημαίες των στρατιωτικών σωμάτων.

¹⁹ Προσάρτηση των Δωδεκανήσων.

²⁰ Ν. Ποταμιάνος, 100 χρόνια ΓΣΕΒΕΕ. 1919-2019, ΙΝΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, 2019, σ. 226.

²² Αλ.Γ. Καπανιάρης, *Συνεργατισμός και αλληλεγγύη: Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς Πηλίου. Δελτίο στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς*, Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας, 2017, σ. 7.

²³ Περισσότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα του συνεταρισμού, www.zagorin.gr και στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας.

²⁴ «Από εφέτος και κατόπιν αποδοχής του Σου Μητροπολίτου μας, εις τον εορτασμόν και την λιτάνευσιν των λειψάνων των Νεομαρτύρων Δημητρίου και Παύλου πολιούχων Τριπόλεως, ενεργώς θα συμμετάσχει ο Εμπορικός Σύλλογος της πόλεως όστις έθεσεν υπό την αιγίδα του τον επίσημον εορτασμόν τελούμενον βάσει ειδικού Β.Δ/τος, ως ημέρα τοπικής εορτής την 22αν Μαΐου. Ούτω ο συνεορτάζων Σύλλογος μετά των μελών αυτού και μετά το πέρας της λιτανεύσεως θα δεξιωθεί τας τοπικάς αρχάς και τους προσκεκλημένους διά του επισήμου εορταστικού προγράμματος της Ιεράς Μητροπόλεως, εις το παρά την πλατείαν Άρεως Τουριστικόν περίπτερον». (εφημ. Αλήθεια 772/7.5.1967).

²⁵ Γ.Ι. Ζαχαρόπουλος, *Έμποροι και βιοτέχνες Τριπόλεως (1828-1940)*, Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Τρίπολης «Ερμής», Τρίπολη 2006, σ. 51.

²⁶ Ό.π. και του ίδιου, *Εργατικό Κέντρο Αρκαδίας. 80 Χρόνια Αγώνες (1928-2008)*, Εργατικό Κέντρο Αρκαδίας, Τρίπολη 2008.

²⁷ Πηγή: Γ.Ι. Ζαχαρόπουλος, *Έμποροι και βιοτέχνες Τριπόλεως...*, ό.π., σσ. 50-156 και του ίδιου, *Εργατικό Κέντρο Αρκαδίας*, ..., ό.π., σσ. 14-16.

²⁸ Αντίστοιχη αναφορά γίνεται από τον Ν. Ποταμιάνο, ό.π., σ. 143, σχετικά με την υποδοχή του Όθωνα κατά την επιστροφή του από την Ευρώπη, 70 χρόνια πριν, το 1851, για την οποία «η κυβέρνηση διέταξε τους εμπόρους, “βιομηχάνους” και τεχνίτες, να κατασκευάσουν σημαίες, τη δικιά της η κάθε συντεχνία».

²⁹ Τ. Θεοφίλου, «1921: Ο πανηγυρισμός της Εκατονταετηρίδας. Η δοξολογία, η παρουσία του Βασιλιά, ενθουσιώδεις λαϊκές εκδηλώσεις».

³⁰ Το «πατερναλιστικό σχέδιο» του 1906 περί της αναβάθμισης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των μελών της αθηναϊκής συντεχνίας ξυλουργών/επιπλαποιών είχε, όπως σημειώνει ο Ν. Ποταμιάνος στο *Οι νοικοκυραίοι μαγαζάτορες...*, ό.π., σ. 166, συγκεκριμένο στόχο αποτροπής της αυτονόμησης των εργατών, διατυπώνοντας τα «περί κοινού συμφέροντος», όπως ήδη σημειώθηκε.

³¹ Ας σημειωθεί πως από το 1833 η Αργολίδα και η Κορινθία αποτελούσαν κοινό νομό. Το 1899 διαχωρίζονται σε δυο νομούς με πρωτεύουσες το Ναύπλιο και την Κόρινθο. Με τη μεταρρύθμιση του 1909 επανενώνονται σε ένα κοινό νομό και ο τελικός διαχωρισμός γίνεται το 1947 οπότε και δημιουργούνται οι δυο νομοί όπως τους γνωρίζουμε σήμερα.

³² Γ.Η. Κόνδης, «Η αστικοποίηση του Άργους. Στοιχεία για μια συστηματική ανάλυση του φαινομένου», Αργειακή Γη, τ. 1, Άργος 2003, σσ. 126-157, Η.Γ. Κόνδης, Β. Τσίλιμγκρας, «Η επιχειρηματικότητα στην Αργολίδα. Στοιχεία για μια συστηματική έρευνα. Ο ρόλος και η θέση του Άργους», Αργειακή Γη, τ. 2, Άργος, 2004, σσ. 181-209 και Η.Γ. Κόνδης, «Ο κόσμος της εργασίας: Όψεις, χρόνοι, χώροι», εφημ. Αργολίδα 3003 (22.12.2005), ένθετο αφιέρωμα Χριστουγέννων «Ανθρωπογεωγραφικά της Αργολίδας».

³³ Πρόκειται για ένα σημαντικό θέμα που έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές στις κοινωνικές και οικονομικές επιστήμες. Σημειώνοντας ήδη για την ελληνική πραγματικότητα το παράδειγμα του εορτασμού της 4ης Αυγούστου στο Άργος, τονίσαμε το ιδεολογικό υπόβαθρο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε μια ιδιότυπη σχέση εργοδοτών και εργαζομένων. Στην περίπτωση μας επομένως θεωρούμε ως «πατριαρχικό καπιταλισμό» τον τρόπο οργάνωσης ενός συστήματος παραγωγής σε πλήρη καπιταλιστική μετάβαση, το οποίο παρουσιάζει την επιχειρηματική/παραγωγική μονάδα ως οικογένεια και τους εργαζόμενους ως μέλη της οικογένειας αυτής. Η Annie Lamanthe τον ερμηνεύει υπό το πρίσμα της πειθάρχησης των εργατών, οι οποίοι από τη μια δεν έχουν ακόμη αφομοιώσει τους κανόνες της βιομηχανικής τάξης πραγμάτων και από την άλλη, δεν έχουν την ιδέα της αντίστασης και της αμφισβήτησής του («“Ambiguités” d’une relation salariale», στο *Les métamorphoses du paternalisme: Histoire, dynamiques et actualités*, CNRS, Paris 2011). Η Ειρ. Σωτηροπούλου στο *Η πατριαρχία ως οικονομικό σύστημα*, 2018, δίνει έμφαση στη σημασία της πατριαρχίας ως οικονομικού συστήματος σε μια ενδιαφέρουσα ανάλυση με φόντο τους ρόλους των φύλων και τη θέση τους στο σύστημα αυτό. Έτσι, την ορίζει με τον εξής τρόπο (σ. 2): «...η πατριαρχία είναι οικονομικό και όχι μόνο κοινωνικό σύστημα και οι οικονομικοί της θεσμοί, όπως η ατομική ιδιοκτησία (σε γη και ανθρώπινα σώματα), το κράτος, η θεσμοποιημένη βία ή και το χρήμα στη μορφή που το ξέρουμε σήμερα, αποτελούν για την πατριαρχία εξίσου σημαντικούς θεσμούς με την πατρογραφική-πατροκεντρική καταγωγή. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι αυτοί οι ίδιοι θεσμοί αποτελούν βασικούς άξονες και του για την ώρα επικρατούντος οικονομικού συστήματος. Είναι απαραίτητο να δούμε την πατριαρχία ως βαθιά δομή του καπιταλισμού, και να ξεκινήσουμε την ανάλυση όχι βλέποντας τις πατριαρχικές δομές μόνο ως κοινωνικές διευθετήσεις με οικονομικές προεκτάσεις, αλλά ως τις κατ’εξοχήν οικονομικές διευθετήσεις που αναλόγως με την κοινωνία στην οποία αναπτύσσονται και διαρθρώνονται, λαμβάνουν και αντίστοιχο οικονομικό αλλά και κοινωνικό χαρακτήρα».

³⁴ Η μεγάλη τοπική βιομηχανία τροφίμων «Κύνκος» μεταφέρει το 2003 τις δραστηριότητές του στην Ηλεία, ενώ και άλλες βιομηχανίες τροφίμων έχουν σταματήσει τη λειτουργία τους (Ανθός, Πελαργός κ.ά.).

³⁵ Ν. Ποταμιάνος, *Οι νοικοκυραίοι...*, ό.π., σ. 154.

³⁶ Πρόκειται για τους στρατώνες του Καποδίστρια.

³⁷ Η εικόνα βρίσκεται σήμερα τοποθετημένη στο τέμπλο του Ι.Ν. του Γενέσιου της Θεοτόκου στο Ναύπλιο.

³⁸ Ν.Δ. 795/71 και 890/71. Σημειώνουμε εδώ ότι βρισκόμαστε ήδη σε προχωρημένο στάδιο οργανωτικής μεταβολής των σύγχρονων επαγγελματικών ενώσεων και εργατικών σωματείων. Η διαδικασία των μεταβολών αυτών που οδηγεί από τις συντεχνίες στις σύγχρονες συνδικαλιστικές οργανωτικές μορφές, έχει ξεκινήσει με τις αλλαγές που επιφέρει ο βασικός βενιζελικός νόμος 281/1914 «Περί Σωματείων» και συνεχίστηκε μέχρι και τη δεκαετία του 1980. Ενδεικτικά για τις οργανωτικές αλλαγές, το νομικό πλαίσιο και τις πολιτικο-ιδεολογικές προσεγγίσεις βλ. Κ. Κατσούδας, Κ. Κορόζης, *Η ΓΣΕΒΕΕ στον 20ό αιώνα*, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα 2019, σ. 21-35. Ν. Ποταμιάνος, *100 χρόνια ΓΣΕΒΕΕ...*, ό.π., 2019, σ. 111-139, 157-162 και Β. Πατρώνης, *Ελληνική οικονομική ιστορία. Οικονομία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα (18ος-20ος αιώνας)*, ΣΕΑΒ, Αθήνα, 2015, σ. 180-198.

³⁹ Ό.π.

⁴⁰ Αναφερόμαστε σε «εργασιακούς χώρους» καθώς θέλουμε να συμπεριλάβουμε την οικοτεχνία, τη βιοτεχνία, τη βιομηχανία και τις μεγάλες και μικρές μηχανουργικές μονάδες, σε ένα σύνολο παραγωγικών δραστηριοτήτων.

⁴¹ Ο Χρήστος Παπαοικονόμος (1853-1922) υπήρξε σημαντική προσωπικότητα για το Άργος και ιδρυτής του Συλλόγου Αργείων «Ο Δαναός», ενός εκ των ιστορικότερων ελληνικών συλλόγων με έτος ίδρυσης το 1894. Σχολάρχης Άργους και από το 1905 διάκονος και πρωθυερέας του Μητροπολιτικού Ναού Αθηνών, καθώς επίσης διευθυντής των Γραφείων της Μητρόπολης και Επισκοπικός Επίτροπος. Συμμετείχε ενεργά στις κινητοποιήσεις για την «Κυριακή αργία» και ήταν εκείνος που αφιέρωσε την ιερατική ομιλία του από τον άμβωνα της Μητρόπολης Αθηνών για το νέο έτος 1910, στη σημασία της ψήφισης του νόμου για την Κυριακή αργία (3.1.1910).

⁴² Ο Δ/ντής της Σχολής Ελευθέρων Συνδικαλιστικών Σπουδών της ΓΣΕΕ σημειώνει σε κείμενό του το 1964, τη σημασία του κινήματος για την απαρχή του προγραμματισμού μιας «σύγχρονης Εργατικής Πολιτικής, με την οποία άρχισε και η Κοινωνική Πολιτική που για πρώτη φορά εφαρμόστηκε στην Ελλάδα», pdf, σ. 63.

⁴³ Χρειάστηκαν πολλές άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις για το ίδιο θέμα και ιδιαίτερα με τους Ν. 3544 και 3616. Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση εποχής από τον Γ. Λάσκαρη, «Μια επέτειος πραγματικά ιστορική», *Spoudai. Journal of Economics and Business*, τ. 11/7-8 (1961), σσ. 53-73. Επίσης, για τη σημασία της στήριξης των συντεχνιών στο στρατιωτικό κίνημα η παρουσίαση των Κ. Κατσούδα και Κ. Κορόζη, *Η ΓΣΕΒΕΕ στον 20ό αιώνα*, ό.π., σ. 25.

⁴⁴ Ο Αχλαδόκαμπος είναι χωριό σχετικά απομονωμένο στο μέσο της διαδρομής που συνδέει την Τρίπολη με το Άργος. Ανήκει στο Νομό Αργολίδας και στο Δήμο Άργους-Μυκηνών.

Βιβλιογραφία

- Αντωνίου Γιώργος, Το εμποροβιοτεχνικό παρελθόν του Ναυπλίου, εκδ. Ν.Γ. Χριστόπουλος, Ναύπλιο 2009.
- Αποστολίδης Μύρtilος, «Τα αρχεία του εν Φιλιππουπόλει εσναφίου των τεκτόνων (δουλγέρηδων)», Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού, τ. 1, Αθήνα 1934-5, σσ. 102-130. Ανακτήθηκε από: https://www.he.duth.gr/erg_laog/arxeio/arxeio_thrakikou_laografikou_glossikou_thisavrou_t01.pdf
- Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, «Χριστιανικές συνοικίες, συντεχνίες και επαγγέλματα της Θεσσαλονίκης στα μέσα του 19ου αιώνα», Μακεδονικά τ. 18, Θεσσαλονίκη, 1978, σσ. 103-142.
- Βέμπερ Μαξ, Η πόλη, Κένταυρος, Αθήνα 2003.
- Ζαχαρόπουλος Γεώργιος Ι., Έμποροι και βιοτέχνες Τριπόλεως (1828-1940), Εμποροβιομηχανικός Σύλλογος Τρίπολης «Ερμής», Τρίπολη 2006.
- Ζαχαρόπουλος Γεώργιος Ι., Εργατικό Κέντρο Αρκαδίας. 80 Χρόνια Αγώνες (1928-2008), Εργατικό Κέντρο Αρκαδίας, Τρίπολη 2008.
- Θεοφίλου Τάσος, «1921: Ο πανηγυρισμός της Εκατονταετηρίδας. Η Δοξολογία, η παρουσία του Βασιλιά, ενθουσιώδεις λαϊκές εκδηλώσεις», 25 Μαρτίου 2021. Ανακτήθηκε από: <https://rednnoir.gr/kyriakatiko-rednnoir/1921-panigirismos-ekatoendiridas>
- Καπανιάρης Αλέξανδρος Γ., «Συνεργατισμός και αλληλεγγύη: Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς Πηλίου. Δελτίο στοιχείου ύλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας, 2017. Ανακτήθηκε από: http://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2018/02/ΔΕΛΤΙΟ_Συνεταιρισμός_Ζαγοράς.pdf και https://ayla.culture.gr/synergatismos_allileggyi_agrotikos_synetairismos_zagoras_piliou/
- Κατσούδας Κώστας, Κορόζης Κώστας, Η ΓΣΕΒΕΕ στον 20ό αιώνα, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα 2019.
- Κόκκας Νικόλαος Θ., «Οι δουλγέρηδες της Θράκης. Σχόλια στα αρχεία της συντεχνίας τους στη Φιλιππούπολη», Κέντρο Μελέτης Πέτρινων Γεφυρών, Αθήνα 2006. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/328407177_Oi_doulneredes_tes_Thrakes
- Κόνδης Η. Γεώργιος, «Η αστικοποίηση του Άργους. Στοιχεία για μια συστηματική ανάλυση του φαινομένου», Αργειακή Γη. Ετήσια Επιστημονική και Λογοτεχνική Έκδοση, τ. 1, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Άργους, Άργος 2003, σσ. 126-157.
- Κόνδης Η. Γεώργιος, Τσιλιμίγκρας Βασίλειος, «Η επιχειρηματικότητα στην Αργολίδα. Στοιχεία για μια συστηματική έρευνα. Ο ρόλος και η θέση του Άργους», Αργειακή Γη. Ετήσια Επιστημονική και Λογοτεχνική Έκδοση, τ. 2, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Άργους, Άργος 2004, σσ. 181-209.
- Κόνδης Η. Γεώργιος, «Ο κόσμος της εργασίας: Όψεις, χρόνοι, χώροι», εφημ. Αργολίδα 3003 (22.12.2005), ένθετο αφιέρωμα Χριστουγέννων «Ανθρωπογεωγραφικά της Αργολίδας».
- Κοντογιώργης Γιώργος Δ., Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα 1982.
- Κουλουμπής Παναγιώτης, «Ο Σύνδεσμος Καφεϋπαλλήλων Σύρου και η προστάτιδά τους Αγία Μαρίνα», . Ανακτήθηκε στις 17-7-2020 από: <https://www.syrostoday.gr/news/131873-O-Syndesmos-Kafeypallilon-Syroy-kai-i-prostatida-toys-Agia-Marina.aspx>, Λάσκαρης Γεώργιος, «Μια επέτειος πραγματικά ιστορική», Spoudai. Journal of Economics and Business, τ. 11/7-8 (1961), σσ. 53-73. Ανακτήθηκε από: <https://spoudai.unipi.gr/index.php/spoudai/issue/view/199>
- Μοσχονάς Νίκος, «Θρησκευτικές αδελφότητες λαϊκών στα Ιόνια νησιά», Βυζαντινά Σύμμεικτα 7 (1987), σσ. 193-204, Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.12681/byzsym.716>
- Μουρατίδη-Καρλάφτη Φωτεινή, «Η συντεχνία των υποδηματοποιών στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα, Εώα και Εσπερία 7 (2007), σσ. 85-111.
- Μπαμπούνης Χαράλαμπος, Μουζάκης Στέλιος, «Χριστιανικές κοινότητες και αδελφότητες στη Μικρά Ασία στις αρχές του 20ού αιώνα: από τον κώδικα Αλικαρνασσού-Βουδρούμ», στο Πρακτικά 4ου Συμπόσιου Κέντρου Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού «Πολιτικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί θεσμοί των Ελλήνων της Μικράς Ασίας κατά τους Νεώτερους χρόνους», Ν. Ιωνία 27-29 Νοεμβρίου 2009, Νέα Ιωνία 2010, σσ. 49-76, Ανακτήθηκε από: <https://www.researchgate.net/publication/235934773>

CHRISTIANIKES KOINOTETES KAI ADELPHOTETES STE MIKRA ASIA STIS ARCHES
TOU 200U AIONA APO TON KODIKA ALIKARNASSOU-BOUDROUM

- Ντόντσεβα Σβετλάνα, «Οικονομικές λειτουργίες και κοινωνικός ρόλος των χριστιανικών συντεχνιών: μερικά παραδείγματα από τη Μακεδονία και τη Θράκη κατά το 18ο – 19ο αιώνα», στο Σ. Πετμεζάς, Τζ. Χαρλαύτη, Α. Λυμπεράτς, Κ. Παπακωνσταντίνου (επιμ), «Θεωρητικές αναζητήσεις και εμπειρικές έρευνες». Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας, Ρέθυμνο 10-13. 2008, Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 2012, σσ. 137-150.
- Πανοπούλου Αγγελική, «Επαγγέλματα, συντεχνίες και θρησκευτικές αδελφότητες», στο: Professions, guilds and religious brotherhoods, Greece during venetocracy. Approach to its history, τ. 1, scientific direction by Chryssa Maltezu, Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Αθήνα - Βενετία 2010, σσ. 155-186 (στα ελληνικά).
- Παπαγεωργίου Γιώργος, Οι συντεχνίες στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα (αρχές 19ου αι. ως 1912), διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1982, doi.10.12681/eadd.net/3056
- Πατρώνης Βασίλειος, Ελληνική οικονομική ιστορία. Οικονομία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα (18ος – 20ός αιώνας), Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (ΣΕΑΒ), Αθήνα 2015.
- Ποταμιάνος Νίκος, Οι νοικοκυραίοι. Μαγαζάτορες και βιοτέχνες στην Αθήνα 1880-1925, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2016.
- Ποταμιάνος Νίκος, 100 χρόνια ΓΣΕΒΕΕ. 1919-2019, ΙΝΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα 2019.
- Σύλλογος Αργείων εν Αθήναις, «Το Άργος και η Κυριακή αργία», Αργολικόν Ημερολόγιον, τυπ. Δημ. Τερζόπουλου, Αθήνα 1910.
- Σωτηροπούλου Ειρήνη, Η πατριαρχία ως οικονομικό σύστημα, 2018. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/323357293_E_patriarchia_os_oikonomiko_systema_Synodeutiko_keimeno_kai_bibliographia- Patriarchy_as_an_economic_system
- Τοντόροφ Νικολάι, Η βαλκανική πόλη (15ος – 19ος αιώνας. τ. 1-2, Θεμέλιο, Αθήνα, 1986.
- Χατζημιχάλη Αγγελική, Μορφές από τη σωματειακή οργάνωση των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι συντεχνίες – Τα ισνάφια, L'Hellenisme contemporain, Αθήνα 1953. Ανακτήθηκε από: <https://www.scribd.com/doc/302690973/>
- Boussaha Asmaa, Tresca Malo, D'où vient le culte des saints patrons ? 2018. Ανακτήθηκε από: <https://croire.la-croix.com/Abonnes/Theologie/Dou-vient-culte-saints-patrons-2018-04-20-1700933247>.
- Daumard Adeline, «Une référence pour l'étude des sociétés urbaines en France aux XVIII et XIXe siècles projet de code socioprofessionnel», Revue d'histoire moderne et contemporaine, tome 10/3 (1963), σσ. 185-210. Ανακτήθηκε από: doi.org/10.3406/rhmc.1963.3121
- Dusserre Jean-Claude, Les saints patrons des métiers et corporations du Moyen Age au XXIe siècle, Dusserre, Paris, 1999.
- Fournée Jean, «Des statuts corporatifs des confréries de métiers et du choix différent de leurs saints patrons», Annales de Normandie 4 (1982), σσ. 326-327. Ανακτήθηκε από: https://www.persee.fr/doc/annor_0003-4134_1982_num_32_4_5498
- Gauthier Caroline, Les saints protecteurs et guérisseurs, Les Editions Québec-Livres, Québec 2017.
- Lamanthe Annie, Les métamorphoses du paternalisme: Histoire, dynamiques et actualités, CNRS, Paris 2011.
- «Les Saints Patrons», 2015. Ανακτήθηκε από: <https://www.laroutedesgourmets.fr/fr/blog/les-saints-patrons-n34>
- Maréchal Jean Robert, Les saints patrons protecteurs, Cheminements / L'A part Editions, Paris 2008.
- O' Reilly Hugh, Every guild had its patron saint, 2014. Ανακτήθηκε από: https://www.traditioninaction.org/religious/f026_Saints-2.htm
- Procházka-Eisl Gisela, «İbrāhīm and the White Cow – Guild Patrons in Evliyâ Çelebi's Seyahatnâme», Cahiers balkaniques [Online], 41 | 2013, Online since 19 June 2013, Ανακτήθηκε στις 1.10. 2016, από: URL: <http://ceb.revues.org/3980; DOI: 10.4000/ceb.3980>
- Quémener Pierre Yves, Le saint patron dont on porte le nom. Genese d'une devotion (15e - 16e siècle), 2015, Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/19698498/Le_saint_patron_dont_on_porte_le_nom_Gen

[%C3%A8se dune d%C3%A9votion 15e 16e si%C3%A8cle](#)

Serra, Al., La mosaïque des dévotions: Confréries; cultes et société à Rome (XVIe-XVIIIe siècles), Press Universitaires de Louvain, Louvain-La-Neuve 2016.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Αγαμέμνων, 1893, 1894, 1895, 1899.

Αλήθεια Τριπόλεως, 1967.

Αργειακόν Βήμα, 1976.

Ασπίς του Άργους, 1937, 1963, 1967.

Δαναός, 1898, 1902.

Μυκήνες, 1902.

Ναυπλιακή Ηχώ, 1937.

Διεθνής Ένωση Αστυνομικών, Ελληνικό Εθνικό Τμήμα – IPA (29.06.2021), <https://www.ipa-gr.org/eortasmos-apostolou-pavlou-t-d-pellas/>

Εκκλησία online (24.03.2019), <https://www.ekklisiaonline.gr/nea/panigyrikos-esperinos-ston-eortazonta-kathedriko-nao-tis-komotinis/>

Ελευθερία (06.05.2018), <https://ikivotos.gr/post/6857/ton-polioyxo-ths-agio-axillio-giortazei-h-larisa>

Meat News (16.11.2016), <https://meatnews.gr/oi-kreopoles-tis-patras-timisan-tous-taxiarxes/>

profilnet (26.11.2018), <https://www.profilnet.gr/somateio-n-irakleioy-o-ifaistos-eorti-toy-prostati-agioy-matthaioy/>

syrostopday.gr (17.7.2020), <https://www.syrostopday.gr/news/131873-O-Syndesmos-Kafeypallilon-Syroy-kai-i-prostatida-toys-Agia-Marina.aspx>

Τα προς κρίση και δημοσίευση άρθρα αποστέλλονται σε ηλεκτρονική μορφή σε αρχείο Word στο λογαριασμό, konbada@gmail.com μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου κάθε έτους. Το σύνολο των λέξεων των συμβολών να είναι **έως 9.000, των σημειώσεων συμπεριλαμβανομένων πλην της βιβλιογραφίας**, σε γραμματοσειρά **Times New Roman** και σε **διάστιχο 1,5 ίντσας**. Στο τέλος του άρθρου περιλαμβάνεται περίληψη στα αγγλικά καθώς και λέξεις-κλειδιά. Οι προς δημοσίευση εργασίες και άρθρα δεν πρέπει να έχουν δημοσιευτεί αλλού.

Οι υποσημειώσεις τοποθετούνται στο τέλος του άρθρου και περιλαμβάνουν το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα, τον τίτλο του βιβλίου (με πλάγια γράμματα) ή του άρθρου (με όρθια γράμματα

και σε εισαγωγικά, και στη συνέχεια τον τίτλο του περιοδικού ή του συλλογικού τόμου με πλάγια γράμματα), τον εκδοτικό οίκο, τον τόπο και το χρόνο έκδοσης, τον αριθμό τόμου (αν υπάρχει) και αριθμό (-ούς) σελίδας (-ων)

Παραδείγματα τρόπου γραφής των υποσημειώσεων:

Βιβλίο:

Shackleton Robert, *Montesquieu, A Critical Biography*, Oxford University Press, Oxford 1961, σσ.1-5

Άρθρο σε συλλογικό τόμο:

Rahe Paul A., “Forms of government: Structure, Principle, Object, and Aim”, στο, Carrithers D.W., Mosher M.A., Rahe P.A. (eds.), *Montesquieu’s Science of Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, London 2001, σσ.69-108

Άρθρο σε περιοδικό:

Lowenthal David, “Book I of Montesquieu’s *The Spirit of the Laws*”, *The American Political Science Review* 53 (1959), σσ.485-498

Φωτογραφικό υλικό

Οι φωτογραφίες που υποβάλλονται μαζί με το άρθρο πρέπει να είναι σε ψηφιακή μορφή και οι λεζάντες τους θα γράφονται σε ξεχωριστό χαρτί με αναφορά στον αριθμό της φωτογραφίας ή του

σχεδίου.

Οι συμβολές που δεν συμβιβάζονται με τις παραπάνω οδηγίες επιστρέφονται στους συγγραφείς για την ανάλογη προσαρμογή.

Instructions for authors

Papers should be sent in word format (Times New Roman, line spacing 1.5 inch) to, konbada@gmail.com, until the end of September of each year. The number of words should not exceed 9.000, the notes included, except bibliography.

Footnotes are placed at the end of the article and include the name of the author, book title (in italics) or Article (with upright letters and quotes, and the title of the journal or of the volume in italics) the publisher, place and year of issue, the volume number (if any) and number (s) page (s)

Examples:

Book:

Shackleton Robert, *Montesquieu, A Critical Biography*, Oxford University Press, Oxford 1961, pp.1-5

Collective volumes:

Rahe Paul A., “Forms of government: Structure, Principle, Object, and Aim”, in, Carrithers D.W., Mosher M.A., Rahe P.A. (eds.), *Montesquieu’s Science of Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, London 2001, pp.69-108

Journal Paper:

Lowenthal David, “Book I of Montesquieu’s *The Spirit of the Laws*”, *The American Political Science Review* 53 (1959), pp.485-498

The photos submitted with the articles should be in digital format and captions should appear in a separate paper with reference to the number of the photo or of the chart.

Contributions not compatible with the above instructions are returned to the authors to adapt them.

